

Kristina VAITKEVIČIENĖ

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios Amerikoje raidos bruožai

Lietuvių tautiškumo formavimasis ir Romos katalikų bažnyčios bandymai reaguoti į augančią racionalizmo, liberalizmo ir materializmo įtaką modernėjančioje visuomenėje yra glaudžiai susiję su masinės lietuvių emigracijos į Vakarų reiškiniu XIX a. antroje ir XX a. pirmoje pusėje¹. Kalbos barjeras ir ribotos galimybės integruotis į Amerikos visuomenę skatino pirmosios emigracijos bangos – *grynorių* – atstovus burtis į uždaras etnines kolonijas ir taip susikurti saugų „savą“ pasaulį. Šiame „pasulyje“ atvykėliai kūrė etnines parapijas, įvairias draugijas, steigė tautines mokyklėles, leido spaudą, taip kaupdami socialinį ir kultūrinį kapitalą, išlikusį iki šių dienų. Istorikai vieningai sutaria, jog etninės parapijos, savų bažnyčių statymas lietuviškoje kolonijoje buvo vieni svarbiausių tapatybės svetimame krašte elementų, tačiau pati religija čia nevaikdino lemiamo vaidmens. *Grynorių* emigracijos bangos atstovams katalikybė kaip religija tebuvo svarbi asmeninio ir socialinio gyvenimo sritis, angažavusi tautinei kultūrai, prisidėjusi prie nuoseklios integracijos į gyvenamosios šalies gyvenimą. Istorikė Ilona Strumickienė yra pastebėjusi, jog menkas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių emigrantų religinis sąmoningumas

lėmė stiprias antiklerikalizmo, kairiųjų ideologines nuostatas JAV ir Pietų Amerikos lietuvių kolonijose. Vienu metu lietuviai pagal narių skaičių netgi pirmavo Amerikos komunistų partijos gretose. Būtent šiame kontekste galėtų būti aiškinamas *Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios* fenomenas².

Šio straipsnio tikslas yra susisteminti visas autorei prieinamas žinias apie vieną iš krikščioniškų JAV denominacijų – Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią (toliau – LTKB) ir, rekonstruojant šios Bažnyčios genezę istorinėje perspektyvoje, nustatyti pagrindines jos raidos savybes.

Informacijos LTKB tema galima rasti beveik visuose bendriniuose veikaluose apie lietuvių išsivijimą Amerikoje³, proginiuose vienkartinuose LTKB istoriją nagrinėjančiuose⁴ bei kituose leidiniuose⁵, taip pat literatūroje apie Lenkų tautinę katalikų bažnyčią⁶. Pastarojoje LTKB minima dėl glaudžių abiejų Bažnyčių santykių ir tam tikrų jų raidos paralelių. Įvairaus tipo, neretai ir prieštaringos informacijos galima rasti ir lietuviškoje periodikoje – „Drauge“, „Keleivys“, „Darbininke“ bei glaudžiai su pačia LTKB susijusiuose periodiniuose leidiniuose „Atgimimas“, „Vadovas“, „Naujoji era“, „Tautos balsas“, „Tiesos

balsas“, „Jonistų balsas“, „Voice“. Tyrimą sunkino ne tik šaltinių informacijos fragmentiškumas ir prieštaravimas, bet ir tai, jog patys pirmieji tautinių parapijų kunigai vieni apie kitus beveik nieko nežinojo. Bene geriausiai tai iliustruoja vyskupo Stasio B. Mickevičiaus prisipažinimas parapijiečiams jo paties leidžiamame savaitraštyje „Atgimimas“⁴⁷.

Šiek tiek informacijos mums rūpima tema galima rasti amerikiečių autorių sudarytoje enciklopedijoje *Encyclopedia of American Religions* (2009). Joje trumpai aprašyta Lenkų tautinė katalikų bažnyčia, lenkų senkatalikiai, minimas lietuvių kunigas S. B. Mickevičius, o minimali informacija apie Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią pateikiama kartu su lenkiškąja ir pabrėžiamas lenkų vyskupo Franciszeko Hoduro vaidmuo kuriant LTKB bei pastarosios priklausomybę nuo lenkų⁸. Atkreiptinas dėmesys, jog rašant apie lenkų senkatalikius Amerikoje lietuviai yra laikomi slavais⁹.

Trumpai aptartinas nagrinėjamos Bažnyčios pavadinimas. Beveik visuose bendriniuose veikaluose apie lietuvių išsivijimą Amerikoje (A. Kučo, S. Michelsono, etc.), taip pat periodiniuose to meto leidiniuose ji vadinama *tautine lietuvių* arba *lietuvių tautine, nepriklausoma, neprigulminga* ir „*nezalezninkų*“ Bažnyčia. Visi šie pavadinimai suprastini kaip *Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios* (LTKB) termino atitikmenys. Kitaip ji vadinama tik Aniceto Simučio sudarytame *Pasaulio lietuvių* žinyne – autorius vartoja terminus *Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje* (*Lithuanian National Church*) ir *Lietuvių Tautos Katalikų Bažnyčia (Tėvai Jonistai)*. Pirmasis jų apibrėžiamas kaip nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusios ir savarankiškai, be vyskupo kontrolės savo ūkį besitvarkančios parapijos, pavyzdžiui, Vilks Baryje (Wilkes-Barre, Pa.), Skrantone (Scranton, Pa.), Lorensė (Lawrence, Mass.), Providense (Providence, RI), Vestvilėje (Westville, Ill.), o antrasis – kaip nuo Romos

katalikų bažnyčios atsiskyrusi lietuvių grupė, vadovaujama arkivyskupo Stepono A. Geniočio Čikagoje, Ill., save dar vadinanti Tėvais Jonistais ir žurnale „Voice“ kritikuojanči Romos katalikų bažnyčią¹⁰. Iš esmės ir pirmasis, ir antrasis A. Simučio terminas pavadina tą pačią LTKB Amerikoje, nepripažįstančią Romos popiežiaus vaidmens ir deklaruojančią savo ūkinį savarankiškumą/nepriklausomybę nuo katalikų vyskupų kontrolės. Tikslumo dėlei pabrėžtina, jog šiame straipsnyje minėta skirtimi nebus remiamasi, o nagrinėjamai Bažnyčiai pavadinti bus sinonimiškai vartojami du terminai – *Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia* ir *Tautinė bažnyčia*.

Šiuo metu straipsnio autorei prieinami šaltiniai leidžia rekonstruoti tik XX a. pirmosios pusės LTKB istoriją. Apie šios tyrimo temos šaltinių trūkumą savo straipsnyje rašė ir dr. Ilona Strumickienė¹¹. 2013 m. kovo mėn. pabaigoje – balandžio mėn. pradžioje vykusio LMT projekto „Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia: etnoreliginis tapatumas išsivijoje“ dalyvių istorikų Giedrės Milerytės-Japertienės bei Arūno Antanaičio ir sociologės Ingridos Celešiūtės ekspedicija į Skrantoną (Pensilvanija, JAV) taip pat nedavė pageidaujamų rezultatų: paaiškėjo, jog senųjų LTKB dokumentų beveik nėra išlikę, o iš esamų parsivežtų brošiūrėlių, pavienių leidinukų lengviau atkurti religinės-tautinės tapatybės kaitą nei šios religinės bendruomenės raidą nuo XX a. antrosios pusės iki šių dienų. Tačiau 2015 m. kovo–balandžio mėn. Lietuvos centriniam valstybės archyve (LCVA) rinkdama informaciją apie aktyvią visuomeninę, Lietuvių moterų globos draugijos pirmininkę advokatę Birutę Grigaitytę-Novickienę, šio straipsnio autorė aptiko Skrantono LTKB veiklos pėdsakų, leidžiančių manyti, jog jų galėjo būti ir daugiau.

LTKB istorijos tyrimas buvo atliekamas vadovaujantis keliomis strategijomis, o jo rezultatams pateikti atsižvelgiant į tyrimo šaltinių fragmentiškumą buvo pasirinktas

problemnis dėstymo būdas (LTKB kūrimosi priežastys ir santykiai su lenkais¹², tautinių parapijų steigimo(-si) žemėlapis, parapiinė ekonomika, tautinių parapijų kultūrinė veikla, LTKB vadovai, etc.). Tikimasi, jog šio tyrimo rezultatai ne tik atskleis pagrindines LTKB raidos Amerikoje ypatybes, leis nustatyti LTKB vietą bendrame katalikiškų Bažnyčių žemėlapyje, bet ir išryškins ateities LTKB istorijos tyrėjų laukiančius iššūkius.

Pradžią pradžia: LTKB kūrimosi priežastys ir santykiai su lenkais

Pirmieji bandymai kurti LTKB Amerikoje žinomi dar XIX a. pabaigoje, nors pati LTKB ėmė kurtis XX a. pradžioje. Istorikė Ilona Strumickienė yra pastebėjusi, jog Tautinės bažnyčios idėja pasklido po visą „naująjį pasaulį“ kartu su iš senojo Europos žemyno emigravusiais Katalikų bažnyčios atstovais. Be to, ji išryškina ir JAV Katalikų bažnyčios 1884 m. priimtų nutarimų, pagal kuriuos visas parapijų turtas turįs tapti vyskupų nuosavybe, svarbą Tautinės bažnyčios atsiradimui¹³. Apie tai rašė ir kun. Juozas Venckus, teigęs, jog „tautinių bažnyčių įsikūrimas Amerikoje yra didžiausia schizma Bažnyčios istorijoje po XVI a. Reformacijos. Tokio didelio skaičiaus tikinčiųjų Bažnyčia po Liuterio nebuvo praradusi“¹⁴.

Taigi, viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios JAV kūrėsi Tautinės bažnyčios, buvo parapijiečių nenoras už savo suaukotas lėšas įgytą parapijos turtą – bažnyčią, kleboniją, žemę, kapines, mokyklą (jei parapija ją įsigyja) – perleisti Romos katalikų vyskupams, jo išlaikymo išlaidas toliau apmokant parapijiečiams¹⁵. Dėl šios priežasties XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje būta nemažai tokia vyskupų diktatūra nepatenkintų parapijiečių ir net pavienių kunigų maištų, vienas po kito virė teisminiai ginčai Filadelfijoje, Skrantone¹⁶,

Šenandoa (Shenandoah)¹⁷, Pitstone (Pittston), Du Boise (Du Bois), Minersvilyje (Minersville, Pensilvanijos valstija), Spring Valyje (Spring Valley), Vestvilyje (Westville), Čikagoje (Ilinojaus valstija), Bruklina (Brooklyn, Niujorkas), Omaha, Nebraskoje, Grand Rapidse (Mičigano valstija), Voterberyje (Waterbury) ir Vusteryje (Worcester, Masačusetso valstija)¹⁸. Įdomu atskleisti skirtingų politinių srovių požiūrį į tautinių parapijų steigimą. Pavyzdžiui, tautinių parapijų ir Bažnyčių steigimui simpatizavę laisvamaniai ir palankiai į jį žiūrėję socialistai akcentavo lietuvių išeivių religingumą ir iš jo išaugusį poreikį turėti savo Bažnyčią, netarnausančią ir nekrausiančią turtų Romos popiežiui¹⁹. Iš tiesų, po 1889 m. Vatikanas, pritariant popiežiui Leonui XIII, siekė sustiprinti savo įtaką JAV ir „sukatalikinti“ šį kraštą pasitelkdamas airių vyskupus. Tuo pat metu JAV pradėjo vykdyti asimiliacinę politiką diegdama anglų kalbą Bažnyčiose ir parapijose mokyklose. Dėl to katalikiškojo sparno atstovai, aiškindami „nepriigulmingos“ parapijos atsiradimo priežastis, savo publikacijose neretai rašydavo: „mažai raštingiems žmonėms dažniausiai buvo pakišamas piniginis ar tautinis reikalas, kurio išdava buvo nepriigulmingos tautinės parapijos sukūrimas“²⁰.

Pirmąsias nepriklausomas parapijas dar 1873 metais ėmė kurti lenkai²¹. Tuomet, pasak Sauliaus Sužiedėlio ir Antano Kučo, jų tikintiesiems pavadinti buvo pirmąsyk pavartotas *nezależninkų* terminas²². Įdomu ir tai, jog lietuviški prokatalikiški šaltiniai aiškiai pritaria „teisėtam“ lenkų siekiui kurti savo tautines parapijas, tačiau tuo pačiu klausimu pažeria kritikos lietuviams, pvz.: „Lenkus dar galima buvo suprasti, kai jie kūrė savo tautines parapijas: jie visada turi stipresnį polinkį tikėjimą tautinti ir vadinti jį lenkišku (*polska wiara*). Jie nuo nieko ir nepriklausė, atsimetę nuo Kristaus Vietininko Romoje. Bet kam tai darė lietuviai, pradžioje šaipęsi iš lenkų, o paskui italų popiežių Romoje pakeitę

lenkų nepriklausomu vyskupu Scrantone? Lenkai, pirmąsias parapijas lietuviams bekuriant, buvo juos nuskriaudę ne vienoje vietoje. J. Šliūpas dėl to buvo siūlęs kurti tautines lietuvių parapijas. Paskui jis Scrantone lenkų pavyzdžiu pradėjo lipdyti tautinę lietuvių parapiją (1907). Čia pasikišo jau nebe tautos reikalai, o neapykanta katalikams, ištikimiams Bažnyčiai. Buvo pasigauta lietuvius bauginti airiais vyskupais, bet rimto pagrindo, kaip matėme, tam nebuvo. Dar labiau nebuvo galima buvo dėl to steigti schizminių Bažnyčių. Schizmos pagrinde yra klaida. Buvo suklaidinti ir lietuviai Lawrence, metęsi į Hoduro sektą, kai nesutarė su savo klebonu²³.

Žvelgiant retrospektyviai, XX a. pirmojoje pusėje galima išskirti dvi kryptis, kuriomisėjo nuo Romos katalikų bažnyčios pasiryžę atsiskirti lietuviai. Antai kun. Stasys B. Mickevičius 1917–1923 m. ir jo auklėtinis kun. Steponas A. Geniotis 1928 m. aiškiai deklaravo siekį atskirti Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią nuo lenkiškosios; o Skrantone dirbę kunigai Jonas Gritėnas ir Mykolas Valadka šio klausimo nekėlė. Gana išsamiai ši situacija aprašyta 1929 m. žurnale „Naujoji era“: „A. A. vyskupas Mickevičius sukūrė daug neprigulmingų parapijų įvairiuose miestuose ir padarė pradžią visam judėjimui. Jisai kovojo prieš lenkų vyskupo Hoduro pastangas pasigauti lietuvių parapijas ir jas paskui išnaudoti. Skaitytojams gal bus naujiena išgirsti, jogei neseniai miręs vyskupas Gritėnas, kurį „Vienybė“ taip plačiai garsino, kaip ir buvo lenkų Hoduro padaras. Jisai, geras žmogus, bet matomai neturėjo drąsos atsipalaiduoti nuo lenkiškos vištos... Dabar Hoduras jo vieton lietuviams užkrovė savo pakaliką kunigą.

Mūsų bažnyčios sinodas jau senai nutarė nieko bendro neturėti su lenkų nezaliezniku vyskupu Hoduru; mūsų bažnyčia yra grynai lietuviška, neprigulminga; ne nepripažįstame Romos autoriteto, mums nereikalingi joki lenkų globėjai. Katalikų Bažnyčia Amerikoje šiuo žvilgsniu pasiėmė dirbti sunkų darbą, nes dar daug priešų turi.

Daugybė vadinamų nezalieznikų kunigų gėriaus eitų į dirbtuvę ir tenais dirbtų, nes jie parapijas vesti visai netinka: jiems trūksta ir mokslo, ir mandagumo, ir, pagaliaus, padorumo... Tai karti teisybė, bet mes nebijome teisybę visiems pasakyti, ir čionai atvirai pasakome²⁴.

Svarstant, kodėl pastarieji kunigai nekvestionavo Lietuvių tautinės bažnyčios veikimo lenkiškosios Tautinės bažnyčios globoje, būtų galima teigti, jog jų apsisprendimui įtakos galėjo turėti dvi tarpusavyje glaudžiai susijusios aplinkybės. Viena vertus, kun. Jonas Gritėnas buvo Skrantono Lenkų tautinės bažnyčios seminarijos auklėtinis, o jo darbą vėliau pratęsęs Mykolas Valadka turėjo sveiką ūkišką požiūrį ir laikėsi vieningos abiejų Bažnyčių veiklos linijos. Kita vertus, nuo seno Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sostine tituluotame Skrantone, kur net ir šiomis dienomis lenkų bažnytinė bendruomenė yra gana tvirta, nebuvo tikslinga ką nors keisti. Jei tuomet Lenkų tautinė bažnyčia buvo rimta konkurentė lietuviškajai, tai šiomis dienomis, pasak ekspedicijos į Skrantoną dalyvių, ji atlieka ne tik globos funkciją: glaudus parapijų bendradarbiavimas buvo ir vis dar yra kone vienintelė galimybė išlikti²⁵.

Be abejonės, negalima atmesti ir dar vienos aplinkybės, sąlygojusios aiškų kun. Stasio Mickevičiaus ir jo auklėtinių bei pasekėjų (Stepono A. Geniočio, Stasio Šleinio ir kt.) norą atsiskirti nuo Lenkų tautinės katalikų bažnyčios. Tiek lietuviški, tiek lenkiški šaltiniai byloja, jog Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia jau iš pat pradžių veikė globojama Lenkų tautinės katalikų bažnyčios, priklausiusios Senajai katalikų bažnyčiai²⁶. Net ir pats kun. S. Mickevičius iš pradžių apie lietuviškos Tautinės bažnyčios atsiskyrimą nuo lenkiškosios nekalbėjo: ši mintis iškelta tik pašlijus jo ir Lenkų tautinės bažnyčios vyskupo Hoduro santykiams. Tuomet 1917 m. birželio 17 d. kun. S. Mickevičius sukvietė liaudies sinodą, kuriame jis pats buvo išrinktas

vyskupu. Vyskupo šventimus, pasak A. Kučo, jam suteikė į Ameriką atklydęs italas, janse- nitų vyskupas Rudolfo de Roche. Deja, jau po metų, 1918 m. gruodžio 3 d., tas pats vysku- pas, geriau pažinęs S. Mickevičių ir apkalti- nęs jį „visokiomis nedorybėmis“, savo vysku- piškus šventimus atšaukė²⁷. Žinioms patekus į vietinę anglišką spaudą, kun. S. Mickevičius paliko pradėtus darbus, nusikraustė į Bosto- ną, vėliau – į Scrantoną ir galiausiai – į Či- kagą, kur dar mėgino steigti tautinę parapi- ją, tačiau 1923 m. balandžio 29 d. mirė²⁸. Po S. Mickevičiaus mirties daugiau bandymų lietuviškas tautines parapijas atskirti nuo lenkiškųjų nebūta, o nuo 1919 m. Skranto- no lietuvių Tautinėje bažnyčioje klebonavęs kun. Jonas Gritėnas 1924 m. sušauktame Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sinode buvo paties vyskupo F. Hoduro iššventintas į vyskupus²⁹.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios kon- tekste reiktų paminėti ir nuo Romos katali- kų bažnyčios atsiskyrusią tikinčiųjų grupę, pasivadinusią *Lietuvių tautos katalikų baž- nyčia*, vadovaujamą Stepono A. Geniočio. Pastarasis *Lietuvių enciklopedijoje* prista- tomas kaip savotiškas LTKB gelbėtojas nuo Lenkų tautinės katalikų bažnyčios. 1925 m. gegužės 25 d.³⁰ St. Geniotis Čikagoje sušau- kė pirmąjį sinodą, o dar po ketverių metų – 1929 m. birželio 8 d. – Detroite jam buvo suteiktas arkivyskupo titulas. Tokiu būdu St. A. Geniotis tapo ne tik Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios, bet ir visos Amerikos ka- talikų bažnyčios (*Catholic Church of Ameri- ca*) sinodų vadovu³¹. Ši grupė tapatinosi³² su tėvais jonistais (*St. John's Missionary Fathers of the Catholic Church of America*) ir leido visą pluoštą laikraščių (1928–1930 m. mėn- raštį „Naujoji era“, 1942–1952 m. – „Jonistų balsas“, o 1953–1964 m. dvikalbį – anglišką ir lietuvišką – „Voice“), kuriuose nuolat kriti- kavo Romos katalikų bažnyčią. A. Ambro- se dar užsimena, jog tėvai jonistai 1929 m. buvo įsteigę mokyklą-seminariją, kuri veikė

3125 S. Parnell Avenue Čikagoje³³. Žinoma, kad į jonistų sąjūdį įsiraukė ir buvęs tauti- nės krypties veikėjas Jonas Liūtas-Liutkaus- kas (1882–1951, angliškai pasirašinėjo Luth), kurį 1932 m. Niuarke (Newark) arkivys- kupas St. A. Geniotis iššventino į kunigus. Liūtas-Liutkauskas įsikūrė Čikagoje, ben- dradarbiavo jonistų laikraštyje „Voice“, taip pat rašė „Vienybėje“, „Sandaroje“, „Dirvoje“, „Tėvynėje“ ir kt., o prie jonistų veiklos dėjosi iki pat savo mirties³⁴.

Tautinių parapijų steigimo(-si) žemėlapis

Šaltiniai byloja, jog pirmieji lietuviškos Tautinės bažnyčios iniciatoriai ir organiza- toriai buvo kun. Vladislovas Dembskis, kun. Krikščiuonas³⁵, kun. Vincas R. Dilionis (tikroji pavardė Petraitis, kai kur šaltiniuose dar vadinamas Delianiu) ir kun. Stasys Mickevičius. Pastarąjį į kunigus 1901 m. iššventino lenkų Tautinės bažnyčios vyskupas Steponas Ka- mińskiškas, o praslinkus šešiolikai metų (1917 m.) S. Mickevičius buvo iššventintas į vyskupus.

Pirmąją LTKB – Visų Šventųjų parapi- ją – bandyta steigti 1902 m. lapkritį, Voter- beryje, Konektikuto valstijoje (Waterbury, Connecticut), pasinaudojant tuo metu Vo- terberio lietuvių Šv. Juozapo parapijoje tarp klebono Petro Siaurusaičio ir parapijiečių tvyrojusia įtampa. Jos įkūrėjas – kun. Vincas R. Dilionis, „mandagus ir iškalbus žemaitis, bet kažkodėl negalėjo įsigyti žmonėse pa- sitikėjimo“³⁶. Reikia pridurti, kad pirmąsyk Amerikos lietuviai su šiuo kunigu susipaži- no Alegenio (Allegheny) mieste, Pensilva- nijos valstijoje, V. Dilioniui išsireikalavus iš Karnegio (Carnegie) fondo įsteigti lietu- viškų knygų skyrių miesto knygyne³⁷. Deja, nesantaikoje brandinta „neprigulmingos“ parapijos sėkla Voterberio lietuvių kolonijos dirvoje nesudygo. Ištikus pirmajai nesėkmei, po metų, 1903-aisiais, kun. V. Dilionis, talki- namas Kauno kunigų seminarijos auklėtinio,

eksklieriko Rusikio bandė steigti tautinę parapiją Baltimorėje, deja, vėl ne itin sėkmingai: „Koperniko, Kęstučio, Vytauto ir kitų draugijų padedami, tie du vyrai suorganizavo Baltimorėje parapiją, nupirko baptistų bažnyčią ir keletą metų laikė pamaldas. Bet Romos katalikų kunigai paleido gandą, kad Rusikis, buvęs kun. Kriauciūno leidžiamojame Chicagoje „Kataliko“ redaktorius, esąs vedęs žmogus, vaikų tėvas, ir t.t. Tada Rusikis iš Baltimorės pasitraukė, o tą bažnyčią draugijos pavertė sale savo susirinkimams“³⁸.

Vėlesni V. Dilionio bandymai steigti tautines parapijas Filadelfijoje, Istone (Easton), Minersvilyje, taip pat buvo nesėkmingi³⁹ – juos gana išsamiai aprašė katalikiškos pakraipos laikraštis „Draugas“, nešykštėjęs kritikos ir Romos katalikų bažnyčios konkurentei – Tautinei katalikų bažnyčiai: „Kas-gi per viena ta „Lietuvių Katalikų (sic!) trečioji parapija?“ Kas ją įkūrė? Kas skaitė „Draugo“ pereinamame numeryje korespondenciją iš Easton'o, Pa., tai tas įspės: koks čia „žvejys“ tą naują tinklą.... norėjau sakyti – „Bažnyčią“ katalikams gaudyti įsitaisė. Tai tas pats Dilionis, ką andai Phillipsburge, Pa., cicilikams „be ceremonijų“ šlubą davė, tas pats, ką anuomet Waterbury'je, Conn. bandė su pagelba vietinių cicilikų „katalikų“ parapiją įkurti; tai tas, kuris paskui „žvejojo“ apie Pittsburgą, nuduodamas katalikiškąjį kunigą; tai tas, kuris jau sykį bandė ir Philadelphijoje „kunigauti“, dabar iš antro atvejo į ją su savo taboru susikraustė. Tai-gi tas **Dilionis visai nėra katalikiškuoju kunigu**, nors juo garsinasi. Pasitikime, kad ir šiuo žygiu Philadelphijos katalikiškoji visuomenė, patyrusi kas per paukštis jų tarpe bando susivyti sau lizdą, nesiduos savęs suklaidinti. – o Dilionis tegul sau traukia prie „trečios parapijos“ įvairius „kovotojus“ prieš katalikų Bažnyčią, bet tegul nesidangsto katalikystės rūbu, kuris jam nedera, o pasirodo su tokiu, koku tikrai yra, tai esti: **atkritėliu nuo Katalikų Bažnyčios**“⁴⁰.

Tarp pirmųjų LTKB parapijų steigėjų šaltiniuose šmėžuoja ir kun. Petro B. Urbono pavardė. Skirtingai nei Voterberyje, kur mėginta „intervencijos“ principu steigti tautinę parapiją, Du Boiso (Pensilvanijos valstija) lietuviai katalikai, nepatenkinti airių vyskupų kontroliuojamais kunigais ir nesibaigiančiomis kun. A. Šimkevičiaus rinkliavomis, patys suskubo ieškoti „laisvo, nepriklausomo dvasiško“ ir 1903 metais pasikvietė paties lenkų Tautinės bažnyčios vyskupo Stepono Kamińskiego į kunigus išventintą kun. P. B. Urboną iš Čikagos. Pastarasis Du Boise suorganizavo tautinę parapiją, bet joje išdirbo vos aštuonis mėnesius⁴¹. Yra šaltinių (pvz., S. Michelsonas) teigiančių, jog kun. P. B. Urbonas čia dirbo septynerius metus, t. y. 1903–1909 m.⁴², tačiau atsižvelgiant į šaltiniuose pabrėžiamą didelį šio kunigo mobilumą „ilgalaikio kontrakto“ Du Boise versija atrodo ne itin įtikinama. Šiam kunigui dirbant parapija nusipirko sklypą neprigulmingai bažnyčiai statyti. Deja, kunigui išvykus į kitas kolonijas, neatsirado, kas perima pradėtus darbus, ir tautinė parapija sunyko, o nupirkta žemė bažnyčios statybai buvo išnuomota trims draugijoms, kurios, pasak Juozo O. Širvydo, joje pastatė 2 tūkstančių vertės salę⁴³. Yra žinių, jog išvykęs iš Du Boiso kun. P. B. Urbonas ieškojo galimybių steigti tautines parapijas netoliese įsikūrusioje Tamakvoje (Tamaqua), Pensilvanijos valstijoje, o vėliau žvalgėsi Ilinojaus valstijoje: 1909 m. – Dorisvilyje (Dorrisville), 1911 m. – Čikagoje. Čia apsistojęs pradėjo leisti „Žemaitį“, o dar vėliau, 1913-aisiais, viename Čikagos priemiesčių – Town of Lake – mėgino kurti dar vieną tautinę (Šv. Petro apaštalo) parapiją. Deja, ir šis bandymas buvo nesėkmingas⁴⁴. Po metų, 1914-aisiais, į šią lietuvių koloniją atvykęs kun. Zigmas Jankauskas įkūrė Šv. Petro apaštalo parapiją ir joje dirbo iki 1919 m.⁴⁵. Vėliau ši parapija, pasak A. Ambrose'o, buvo perkelta į „18 lietuvių koloniją, 1957 Canal St., bet po kelių metų ji pakriko“⁴⁶.

Bene veikliausiu ir aktyviausiu LTKB parapijų steigėju laikytinas kun. Stasys B. Mickevičius. Jį Juozas O. Širvydas, pasiremdamas V. S. Jokubynu, savo autobiografijoje apibūdina gan taikliai: „gramozdas, be reikalingos etikos ir storžievis, bet jaunu būdamas, gabus organizatorius“⁴⁷. Kun. S. Mickevičiaus steigimų tautinių parapijų geografija ganėtinai plati: nuo JAV rytinėje pakrantėje besidriekiančių Masačusetso (Atolas (Athol): 1908 m., Vusteris (Worcester): 1910–1914 m., Lorensas (Lawrence): 1916–1918 m.) ir Rod Ailando (Providence: 1907–1912 m.) iki angliakasių Lietuva vadinamos Pensilvanijos (Vilks Baris, Skrantonas: 1914–1924 m.) ir Ilinojaus (Čikagos priemiestis Bridžportas: 1916, 1921–1923 m.) valstijų⁴⁸. Kaip ir daugumos anksčiau minėtų kunigų, taip ir kun. S. Mickevičiaus steigtos tautinės parapijos nebuvo ilgamžės. Pavyzdžiui, Vusterio tautinės parapijos likimą A. Ambrose aprašo taip: „1910 įkurta parapija Worcester, Mass. Į pirmas pamaldas atsilankė apie 400 asmenų. Sekantį metų įmokėjo \$9,000 ir nupirko \$15,000 vertės bažnyčią, salę ir kleboniją. Bet po 4 metų parapija sunyko. Vietos lietuviai iš bažnyčios pasidarė Tautinio Namu salę“⁴⁹.

Neretai lietuvių kolonijose išplieksdavę parapijiečių ir Romos katalikų kunigų ginčai po ilgų teisminių derybų nurimdavo ir „atsiskyrėliai“, pabūgę vietinėje spaudoje linksniojamų „netikrų“ kunigų tariamų ir esamų nuodėmių, nepajėgdami sutelkti pakankamai lėšų žemės sklypui tautinės bažnyčios statybai įsigyti ar net pasitraukus spaudimo neatlaikiusiam „nepriklausomam“ kunigui likdavo be nieko ir turėdavo grįžti į Romos katalikų bažnyčią⁵⁰. Antai istorikas S. Sužiedėlis mini, jog kun. S. Mickevičius buvo atvykęs į Lawrence dar 1911 metais, tačiau tuo metu „sau palankios dirvos jis nerado. Parapija buvo vieninga ir susiorganizavusi į jo prakalbas neiti. Kas buvo ten sąmoningai pasiūstas, paprašė jį nešdintis iš miesto. Jo darbais buvo žinomi iš Scrantono, Providence'o

ir Worcesterio. Jis kuriam laikui pranyko iš akių“⁵¹. Itin daug *nezaležninko Mickaus* (taip šaltiniuose neretai vadintas kun. S. Mickevičius) „juodų“ darbų ir tariamų „nesėkmių“ aprašyta 1918 m. laikraščio „Darbininkas“ skiltyje „Kas girdėti lietuvių kolonijose“⁵². Kritikos šiam kunigui nešykštėjo ir katalikiškasis „Draugas“, klijavęs jam lupikautojo etiketę⁵³. Vėlesniais metais nemažai kritikos šis laikraštis skyrė ir kitiems Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios parapijoms vadovavusiems kunigams – kun. K. Petrošui ir kun. S. Šleiniui. Jis aštriai kritikavo ir *neprigulmingųjų* tradicijas – tautinių kapinių šventinimo ceremoniją, piknikus už kapinaičių įrengtame parke, pamaldų laikymo tradicijas, prakalbų organizavimą saliūnuose etc.⁵⁴

Sėkmingai veikė tik dvi kun. S. B. Mickevičiaus įkurtos tautinės parapijos – Dievo Apvaizdos Skrantone (nuo 1913 m.⁵⁵ iki šiol) ir Saldžiausios Jėzaus širdies Lorensė, Masačusetso valstijoje (1916–2002); jų veiklos istoriją trumpai apžvelgsime kitame skyriuje.

Yra užuominų, jog trečiajame ir penktajame dešimtmečiais lietuvių Tautinės bažnyčios parapijos kurį laiką veikė Pitsburge (Šv. Jurgio, kun. Zigmantas K. Vipartas, 1922 m.), Filadelfijoje (Šv. Marijos, kun. Ksaveras M. Žukauskas, 1926 m.; kaip jos steigėją Williamas Valkavičius mini ir separatistą V. Vaicekauską, kurį laiką bendradarbiavusį su kun. M. Valadka⁵⁶), Vestvilyje (Šv. Kryžiaus, F. A. Mikalauskas, 1926 m.) ir Vilks Baryje (Visų Šventųjų, kun. J. Brazys, 1929/1931–1933 m., kun. Jonas A. Aučius, 1946 m.)⁵⁷.

Kiek ilgiau iš paminėtų parapijų veikė dvi – Vilks Baryje ir Filadelfijoje. Pasak Juozo O. Širvydo, Vilks Bario parapija buvo organizuota dar 1929 m.; tuo metu jai priklausė 40 šeimų⁵⁸. Tačiau laikraštis „Tautos balsas“ 1931 m. nurodo, jog į organizuojamą tautinę parapiją yra susirašiusios per 30 šeimynų⁵⁹. 1931 m. kaip Vilks Bario parapijos įsteigimo datą mini ir Aleksas Ambrose⁶⁰. 1932 m. „Tautos balse“ jau galima rasti rimtų svarstymų

apie tautinės bažnyčios su sale pobūviamis rūsyje bei klebonijos statybas: esą jau yra nupirktas žemės sklypas (50 pėdų pločio ir 216 pėdų ilgio) pietinėje Vilks Bario miesto dalyje ties 206 numeriu Parish gatvėje⁶¹. Nuo tų pačių metų lapkričio mėnesio Vilks Baryje organizuojamoje LTKB parapijoje lankėsi ir lietuviškas pamaldas „svetimoje“ bažnyčioje laikė iš Skrantono atvažiuojantis kun. M. Valadka. Sujudę maždaug 110 parapijiečių bei iš jų sudarytas komitetas ieškojo sau nuolatinio (ne atvažiuojančio) kunigo, rinko pinigų parapijos reikmėms, vargonininko J. Daugirdos, muzikos mokslus baigusio Kimbalo konservatorijoje Čikagoje, talkinami organizavo chorą⁶². 1932-aisiais Vilks Baryje veikė ir Lietuvių tautinės katalikų parapijos Šv. Panos Marijos moterų draugija; organizuodama balius ji aktyviai talkino renkant lėšas parapijai⁶³. Svarbu pridurti, jog Vilks Bario „nepri gulmingos“ parapijos steigimas yra glaudžiai susijęs su šiame mieste gyvenusių lietuvių nesibaigiančiais ginčais su Romos katalikų bažnyčios kunigu Paukščiu dėl parapijos turto ir mokesčių. Manytina, jog pasinaudodamas šia situacija, aktyvus Skrantono Tautinės bažnyčios vedlys M. Valadka bandė plėsti LTKB tinklą. Tai patvirtina ir žinutės LTKB mėnraščiuose⁶⁴. Paskutinė žinia apie Vilks Bario Visų Šventųjų parapiją yra iš 1946 m. lapkričio, kun. Jono A. Aučiaus klebonavimo laikų. Iš kun. Jono Liūto žinutės „Jonistų balse“ sužinome, jog parapija vis dar veikė – turėjo nuosavą nedidelę bažnyčią ir parapijos salę⁶⁵.

Kiek mažiau informacijos pavyko rasti apie 1926 m. kun. Ksavero M. Žukausko įsteigtą Šv. Marijos parapiją Filadelfijoje. Tačiau A. Kučo ir LTKB mėnraščio „Tautos balsas“ duomenimis, tai buvo viena iš ilgiau – iki 1957 m. – gyvavusių parapijų, turėjusi savo bažnyčią ir salę po ja, tautines kapines ir Vytauto parką piknikams⁶⁶. Istorikas Williamas Valkavičius taipogi mini 1948 m., kuomet būta bandymų steigti Tautinę bažnyčią

Springfilde (Springfield), Ilinojaus valstijoje⁶⁷, o 1922 m. laikraštyje „Darbininkas“ rašoma, jog kunigas misionierius Krikščionas įsteigęs *nezaležninkų* Bažnyčią Niuarke (Newark), Niujorko valstijoje, kurioje lankėsi „keliolika vyrų ir apie 10 moterų“⁶⁸. Dar vieną parapiją, 1940 m. gyvavusią Šenandoa (Shenandoah), Pensilvanijos valstijoje, mini Juozas O. Širvydas⁶⁹. Apie 1931–1933 m. Šenandoa organizuotą „nepri gulmingą“ parapiją rašo ir LTKB mėnraščiai „Tautos balsas“ bei „Tiesos balsas“. Jų trumpose žinutėse užsimenama apie iš Skrantono atvažiuojančio kunigo M. Valadkos pamaldas lietuvių kalba, laikomas lenkų tautinės parapijos bažnyčioje, kaskart sutraukiančias apie 700–800 žmonių⁷⁰. Deja, daugiau duomenų kituose šaltiniuose apie tai nepavyko aptikti.

Atskirai norėtųsi paminėti daugybės kunigų pastangas kurti ir išlaikyti tautines parapijas Čikagos apylinkėse. Jau minėjome kunigų P. B. Urbono, Z. Jankausko ir S. Mickevičiaus bandymus 1914–1919 m. steigti nepriklausomas parapijas Čikagos priemiesčiuose – Town of Lake, 18-oje lietuvių kolonijoje (1957 Canal St.) ir Bridžporte (Bridgeport). A. Ambrose mini kun. J. A. Bukausko suorganizuotą trumpaamžę parapiją ir įsteigtą Bažnyčią 2301 W. 22 Place (Čikagoje) 1919 m. Jis taip pat mini ir 1921 m., kai kun. S. Mickevičius nupirko buvusią vokiečių bažnyčią, stovėjusią ant 35-osios ir Union gatvių kampo ir įkūrė Šv. Marijos Šiluviškės (Šidlavos) vardo tautinę parapiją. Deja, 1923 m. balandį kun. S. Mickevičiui mirus, parapija ėjo iš rankų į rankas ir apie pusę tuzino kunigų ją taip nustekeno, jog bažnyčia buvo uždaryta. Tik gerokai vėliau, 1931 m., parapijiečiai „prisiprašė“ pas nežinomą italų vyskupą gyvenusį kun. S. A. Linkų užimti klebono vietą⁷¹. Kaip ilgai gyvavo Šv. Marijos Šiluviškės parapija, šaltiniai neatskleidžia.

Analizuojant Čikagoje ir jos apylinkėse veikusių tautinių parapijų istoriją įdomu pastebėti, jog būtent Čikaga iškrenta iš bendrojo

LTKB parapijų konteksto. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje laikraštis „Lietuvos žinios“ išspausdino informaciją, jog Čikagos lietuviai priklauso net dešimčiai „tikybinių sektų“ (Romos katalikų, Nepriegulmingų katalikų, Tautiškai lietuvių bažnyčiai, senkatalikiams, „arkivyskupo“ Geniočio suorganizuotai Katalikų bažnyčiai Amerikoje, kun. Urbaičio palaikomai Lietuvių katalikų bažnyčiai, Biblijos „studentams“, lietuviams liuteronams, lietuviams baptistams ir unitams), iš kurių net trys buvo nepriklausomos⁷². Visa tai liudija, jog šiame krašte gyvenantys lietuviai buvo ganėtinai susiskaldę. Kita vertus, tai suponuoja ir hipotezę, jog tokia religinių bendruomenių įvairovė galėjo atsirasti dėl pačių lietuvių neapsisprendimo ir/ar nežinojimo, kuo viena religinė bendrija skiriasi nuo kitos. Juo labiau, kad daugumos pirmosios emigracijos bangos (grynorių) lietuvių būta paprastų mažaraščių ar net beraščių darbininkų, todėl negalima atmesti ir prielaidos, kad pati religija šiuo atveju veikiausiai nevaidino lemiamo vaidmens – žymiai svarbesnė buvo bendruomeninė jungtis. Tikėtina, kad kai kurios „nepriegulmingos“ parapijos iš tiesų galėjo niekuo pernelyg esmiškai nesiskirti nuo eilinės katalikų parapijos. Nemenką vaidmenį čia galėjo vaidinti maldos gimtąja lietuvių kalba. Renkantis parapiją neabejotinai buvo svarbi jai vadovavusio kunigo asmenybė, jo santykis su parapijiečiais. Dar XIX a. antroje pusėje prasidėję nesutarimai ir ginčai dėl teisių į Bažnyčios pastatus ir kitą turtą, nesibaigiančios rinkliavos ir kova su savivaliaujančiais kunigais persikėlė ir į XX a. Tai sąlygojo nuolatinę kunigų kaitą, taip pat ir parapijiečių „mėtymąsi“ iš vienos parapijos į kitą.

Retrospektyviai žvelgiant į LTKB parapijų kūrimo(-si) geografiją (visą LTKB parapijų sąrašą žr. 1 lentelėje) dera pridurti, jog į oficialią JAV statistiką LTKB pateko tik 1916 m.: jai tuo metu priklausė net 7 bažnyčios, viena sekmadieninė mokyklėlė, kurioje su 140 vaikų

dirbo du mokytojai, o tikinčiųjų skaičius siekė 7343 asmenis (vienai Bažnyčiai tenka 1049 asmenys). 1926 m. JAV statistikos duomenys rodo, kad Tautinių bažnyčių gerokai sumažėjo – vos 4 veikiančios, viena sekmadieninė mokyklėlė, kur su 217 vaikų dirba 3 mokytojai, o tikinčiųjų skaičius nukrito iki 1497 (vienai Bažnyčiai tenka 374 asmenys). Padėtis sąlyginai stabilizavosi tik 1936-aisiais: vėl fiksuojamos 7 bažnyčios, 5 sekmadieninės mokyklėlės (su 316 vaikų dirbo 6 mokytojai), tačiau tikinčiųjų skaičius padidėjo vos pusantro tūkstančio – iki 2904 asmenų (tai sudarė apie 415 asmenų vienai bažnyčiai)⁷³ (išsami LTKB statistika pateikiama 2–4 lentelėse).

1 lentelė. Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (LTKB) parapijos

Vietovė	Valstija	Parapija(-os)	Kunigai	Gyvavimo laikotarpis	Pastabos
Voterberis (Waterbury)	Konektikutas	Visų Šventųjų parapija	kun. Vincas R. Dilionis	1902	
Čikaga (Chicago)	Ilinojus		kun. Petras B. Urbonas (1913)	1913	Čikagos priemiestyje Town of Lake
		Šv. Petro apaštalo	kun. Zigmas Jankauskas	1914	Isteigta Čikagos priemiestyje Town of Lake, o vėliau perkelta į 18-tą lietuvių koloniją 1957 Canal St., kur po kelerių metų „pakriko“ (Wolkowich-Valkavičius W., <i>Lithuanian Religious Life in America</i> , vol. 3, p. 223; Ambrose A., <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139).
			Kun. Stasys B. Mickevičius	1916, 1921–1923	Čikagos priemiestyje Bridžporte
			kun. J. A. Bukauskas	1919	A. Ambrose nurodo konkretų adresą: 2301 W. 22 Place, Chicago (Ambrose A. <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139–140. Šią informaciją, pasiremdamas A. Ambrose'u, pateikia ir V. Valkavičius (Wolkowich-Valkavičius W., <i>min. veik.</i> , vol. 3, p. 223–224).
		Šv. Marijos Šiluviškės (Šidlavos)	kun. Stasys B. Mickevičius	1921–1923	A. Ambrose rašo, jog buvo nusipirkusi buvusią vokiečių bažnyčią, stovėjusią ant 35-osios ir Union gatvių kampo (Ambrose A., <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139–140).
		kun. S. A. Linkus	1931–?		
Vestvilis (Westville)	Ilinojus	Šv. Kryžiaus parapija	Kun. Zigmantas K. Vipartas, kun. F. A. Mikalauskas	1914/1915	V. Valkavičius mini, jog kun. F. A. Mikalauskas į Vestvilio tautinę parapiją atvyko 1926 m., o pati parapija buvusi įsteigta 1915 metais (Wolkowich-Valkavičius W., <i>min. veik.</i> , vol. 3, p. 225–226).
Springfildas (Springfield)	Ilinojus			1948	Informaciją pavyko rasti tik V. Valkavičiaus knygoje (Wolkowich-Valkavičius W., <i>min. veik.</i> , vol. 3, p. 225).
Baltimorė (Baltimore)	Merilandas		kun. Vincas R. Dilionis, Rusikis (eksklierikas)	1903	
Atolas (Athol)	Masačusetsas		kun. Stasys B. Mickevičius	1908	
Vusteris (Worcester)	Masačusetsas		kun. Stasys B. Mickevičius	1910–1914	

Vietovė	Valstija	Parapija(-os)	Kunigai	Gyvavimo laikotarpis	Pastabos
Lorensas (Lawrence)	Masačusetas	Saldžiausios Jėzaus širdies parapija	kun. Stasys B. Mickevičius (1916–1918), kun. Stasys Šleinyas (1918–1930), kun. K. Petrošius (1930–1932), kun. Mykolas Valadka (1932–1936), J. Gaspariūnas, kun. J. Brazys, kun. A. E. Bakūnas (?–1960)	1916–2002	S. Sužiedėlis pažymi, kad pirmąsyk į Lorensą kun. S. B. Mickevičius atvyko 1911 m., tačiau įsteigti parapijos jam nepavyko (žr. Sužiedėlis S., <i>Šv. Pranciškaus parapija</i> , p. 115).
Niuarkas (Newark)	Niujorkas		misionierius Krikščiuonas	1922	Informacija tik iš laikraščio „Darbininkas“ (Kas girdėti lietuvių kolonijose. Newark, N.Y.V-is. Nežaležnikų milijonierius prie baro, <i>Darbininkas</i> , 1922 03 04, p. 5).
Du Boisas (Du Bois)	Pensilvanija		kun. Petras B. Urbonas	1903–1909	
Skrantonas (Scranton)	Pensilvanija	Dievo Apvaizdos parapija	kun. Stasys B. Mickevičius (1913–1916), kun. K. Petrošius (1916–1918), kun. M. Zvaliorus (1918), kun. Jasinskis/Jasciskis (1919), vysk. Jonas Gritėnas (1919–1928), kun. A. Sinkevičius (1929), kun. M. Valadka (1929–1972), kun. Petras Vilimavičius (1931), kun. V. Vaicekaskas (1933), R. Dabros (1973), E. Ratajack (1974–1984), J. Urbanski (1983–1987), L. Lazarski (1987–1990), Stanislaus Stryz (1990–2002), Walter Placek (nuo 2002)	1913 – iki dabar	Šaltiniuose minimi ir ankstesni kun. Stasio B. Mickevičiaus bandymai steigti tautines parapijas Skrantone 1906 m. ir 1910–1914 m. (Šv. Juozapo). Kunigai Petras Vilimavičius ir V. Vaicekaskas šaltiniuose vadinami perbėgėliais iš Romos katalikų bažnyčios (Korespondencijos. Scranton, Pa. Daug ko galės išgirsti, <i>Tautos balsas</i> , 1932 01 01, nr. 1, p. 20; Sužiedėlis S., <i>Šv. Pranciškaus parapija</i> , p. 209).
Pitsburgas (Pittsburg)	Pensilvanija	Šv. Jurgio parapija	kun. Zigmantas K. Vipartas	1922	
Filadelfija (Philadelphia)	Pensilvanija	Šv. Marijos parapija	Ksaveras M. Žukaskas	1926–1957	LTKB mėnraštje „Tautos balsas“ rašoma, kad K. A. Žukaskas buvo kunigas, „įgijęs vyskupystę be tautinių parapijų žinios“ (1931 09 01, nr. 2, p. 46). Apie tai, kad parapija galėjo gyvuoti iki 1957 m. Mini tik A. Kučas ir LTKB mėnraštis „Tautos balsas“ (Korespondencijos. Philadelphia, Pa. <i>Tautos balsas</i> , 1932 03 01, nr. 3, p. 70; <i>Amerikos lietuvių istorija</i> , red. A. Kučas, p. 500).

Vietovė	Valstija	Parapija(-os)	Kunigai	Gyvavimo laikotarpis	Pastabos
Vilks Baris (Wilkes-Barre)	Pensilvanija	Visų Šventų(jų)	kun. Stasys B. Mickevičius, kun. Mykolas Valadka, kun. J. Brazys, kun. Jonas A. Aučius	1929/1931–1933, 1946	Šaltiniuose galima rasti keletą šios parapijos įsteigimo datų: J. Širvydas mini 1929 m., o LTKB mėnraštysje „Tautos balsas“ nurodomi 1931 m. Šią datą nurodo ir A. Ambrose (<i>Juozas O. Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai</i> , p. 133; Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. <i>Tautos balsas</i> , 1931, nr. 3, p. 63; Ambrose A., <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139). Kun. Joną A. Aučių 1946 m. šioje parapijoje mini su Tėvais jonistais dirbęs kun. Jonas Liūtas (Luth) (žr. <i>Jonistų balsas</i> , 1946 m. lapkritis, nr. 11, p. 279).
Šenandoa (Shenandoah)	Pensilvanija			1931/1933, 1940	Šaltiniuose nurodomos skirtingos parapijos gyvavimo datos. J. Širvydas mini 1940 m., o LTKB mėnraščiai „Tautos balsas“ ir „Tiesos balsas“ nurodo 1931–1933 m. (<i>Juozas O. Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai</i> , p. 133; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. [pasirašo V-ras], <i>Tautos balsas</i> , 1931 12 05, nr. 5, p. 118–119; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Tautiškos pamaldos, <i>Tautos balsas</i> , 1932 01 01, nr. 1, p. 18; Korespondencijos. Shenandoah, Pa., <i>Tautos balsas</i> , 1932 04 01, nr. 4, p. 91–92; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Pamaldos Lietuvių Kalboje, <i>Tiesos balsas</i> , 1933 03 01, nr. 2, p. 39).
Providensas (Providence)	Rod Ailendas	Šv. Jono parapija (?)	kun. Stasys B. Mickevičius	1907–1912	

Šaltiniai: mėnraščiai „Tautos balsas“, „Tiesos balsas“, „Jonistų balsas“; J. P. [Jonas Puzinas], Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 434–435; Amerikos lietuvių istorija, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos I-kla, 1971; Ambrose A., *Chicagos lietuvių istorija, 1869–1959*, Chicago, Ill.: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967; Wolkovich W. (Valkavičius V.), *Lithuanian religious life in America: a compendium of 150 Roman Catholic parishes and institutions*, vol. 1–3, Norwood: Lithuanian Religious Life in America, 1991–1998; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, Scranton, Pa.: [Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia], 1949; Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus lietuvių parapija*, Lawrence, Mass., 1953; 1913–1988. *Diamond Jubilee of the Providence of God Lithuanian National Catholic Church Scranton, Pa.*, 1988 10 16; Janowski R., *The Growth of a Church. A Historical Documentary*, Scranton, 1965; *Juozas O. Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, Cleveland, 1941.

2 lentelė. LTKB parapijų statistika 1916–1936 m.

	Metai		
	1936	1926	1916
Bažnytinių parapijų skaičius	7	4	7
Bažnytinei parapijai priklausiusių narių skaičius	2904	1497	7343
Vidutiniškai vienai bažnytinei parapijai priklausiusių narių skaičius	415	374	1049
Bažnyčiai priklausiusių statinių skaičius	6	6	6
Bažnytinių parapijų, pateikusių ataskaitas, skaičius	6	4	6
Bažnyčiai priklausiusių statinių piniginė vertė (doleriais)	159500	139000	88000
Vidutinė Bažnyčiai priklausiusių statinių vertė	26583	34750	14667
Bažnytinių parapijų, pranešusių apie turimas skolas, skaičius	4	4	6
Bendra skolų suma (doleriais)	64000	44800	65700
Išlaidos			
Ataskaitas pateikusių bažnytinių parapijų skaičius	7	4	7
Išlaidų (apima dvasininkų algas, mokesčių už Bažnyčios skolą, paramą parapijiečiams ir Raudonajam kryžiui, misijas į kitas parapijas bei kitas neklasifikuotas išlaidas) suma	17298	22151	17374
Vidutiniškai Bažnyčiai tenkančių išlaidų suma	2471	5538	2482
Sekmadieninės mokyklėlės			
Bažnytinių parapijų, pranešusių apie sekmadienines mokyklėles, skaičius	5	1	1
Mokytojų skaičius	6	3	2
Mokinių skaičius	316	217	140

Lentelė paimta iš JAV Statistikos departamento leidinio, žr. Lithuanian national catholic church of America, *Religious Bodies*, 1936, vol. 2, part 2, Washington: United States Government Printing Office, 1941, p. 846.

3 lentelė. 1936 m. LTKB statistika pagal geografinį suskirstymą

Geografinis suskirstymas pagal valstijas	Bažnytinių parapijų skaičius	Bažnytinei parapijai priklausiusių narių skaičius	Narystė pagal lytį		Narystė pagal amžių			Sekmadieninės mokyklėlės		
			Vyrai	Moterys	Iki 13 metų	Daugiau kaip 13 metų	Amžius nenurodytas	Pranešusių bažnytinių parapijų skaičius	Mokytojų ir kt. aptarnaujančio personalo skaičius	Mokinių skaičius
Naujoji Anglija: Masačusetsas	1	1070	60	10	20	50	–	1	2	20
Vidurio Atlanto: Pensilvanija	4	1409	25	84	16	50	343	3	3	48
Šiaurės rytų centro: Ilinojus	2	425	90	35	0	75	–	1	1	0
Iš viso JAV	7	2904	275	629	86	275	343	5	6	16

4 lentelė. LTKB bažnytinių parapijų išlaidos pagal valstijas (1936 m. duomenys)

Valstija	Iš viso bažnytinių parapijų	Išlaidos (doleriais)								
		Ataskaitas pateikusių bažnytinių parapijų skaičius	Išlaidų suma	Išlaidos dvasininkų atlyginimui	Išlaidos kitiems atlyginimams	Išlaidos bažnyčių statybai ir remontui	Skolų suma be palūkanų	Skolų suma su palūkanomis	Išlaidos paramai / labdarai	
Pensilvanija	4	4	248	2520	900	700	000	068	0	
Kitos valstijos	3	3 ⁷⁴	050	1980	720	100	–	50	000	
Iš viso JAV	7	7	7298	4500	1620	800	000	318	060	

3 ir 4 lentelės paimtos iš JAV Statistikos departamento leidinio, žr.: Lithuanian national catholic church of America, *Religious Bodies*, 1936, vol. 2, part 2, Washington: United States Government Printing Office, 1941, p. 847.

Geras vadovas – sėkmingos tautinės parapijos ūkinės ir kultūrinės veiklos garantas

Ankstesniame skyriuje aptarėme lietuvių bandymus steigti atskiras, nuo Romos katalikų bažnyčios nepriklausomas, dar kitaip tautinėmis vadinamas, parapijas. Deja, dauguma šių bandymų buvo nesėkmingi ne tik dėl lietuviškose kolonijose nesibaigiančių ginčų

su kunigais dėl teisės į parapijos nuosavybę ir jos išlaikymą, bet ir dėl ne itin sėkmingo lėšų naujai, „neprigulmingai“ parapijai rinkimo bei tinkamų kunigų – gerų parapijos administratorių (žr. 1 priede pateiktas LTKB vadovų biogramas) stokos. Pastaruosius dalykus atskleisime aptardami konkrečių parapijų veiklą.

Viena stipriausių ir ilgiausiai išsilaisvusių lietuvių tautinių parapijų – Dievo

Apvaizdos – buvo įkurta kun. S. Mickevičiaus 1913 m. Skrantone, Pensilvanijoje. Lietuvių išeivijos Amerikoje metraštininkas Stasys Michelsonas rašo: „Nuvarginti besitąsant po teismus ir matydami, kad paprastam angliakasiui sunku kovoti su milžinu, Scrantono lietuviai katalikai, ar bent nemaža jų dalis, nutarė rinkti pinigus ir kurti tautinę, Romai nepriklausomą parapiją. Dalį pinigų sukėlę, dalį pasiskolinę, jie 1914 metais nusipirkto sklypą žemės bažnyčiai, o kitą sklypą kapinėms⁷⁵. Neilgai trukus, 1915-aisiais, vadovaujant kun. S. Mickevičiui buvo pastatyta laikinoji bažnyčia⁷⁶. Kiek vėliau, 1919 m.⁷⁷ atvykus kun. Jonui Gritėnui, parapijos gyvenimas atgijo: pritarus komitetui buvo nupirktas ūkis⁷⁸ su 100 akrų žemės ir pastatais, juose įsteigta senelių prieglauda („Vilniaus namai“), pastatydinta klebonija ir parapijos renginių salė-svetainė, kuriai suteiktas Vytauto vardas. Šioje svetainėje per šventes organizuoti vaidinimai, už kuriuos surinktas pelnas buvo skiriamas parapijai, rengtos paskaitos, diskusijos⁷⁹. Parapija, kurią sudarė apie 300 žmonių, taip pat turėjo išpirktas kapines ir parką už jų, kur „lietuviai bemaž kas sekmadienis turi išvažiavimus ir pasilinksminimus ant tyro oro“⁸⁰. Jei tikėtume Bostone leidžiamo laikraščio „Keleivis“ informacija, tai kun. J. Gritėno klebonavimo laikais Skrantono Dievo Apvaizdos parapijos turtas išaugo beveik keturis kartus – nuo 12 iki 50 tūkstančių dolerių⁸¹. Šį faktą pavirtina informacija, pateikta oficialiame parapijos leidinyje. Jame nurodoma, jog kunigui J. Gritėnui pateikus neapmokėtas sąskaitas parapijiečiai (nurodoma 10 asmenų) paskolino 9250 dolerių⁸². Dar 10000 dolerių buvo surinkta senelių prieglaudai, įsteigta 1924 m. (1928 m. kun. J. Gritėnui mirus, prieglauda dėl finansinių sunkumų buvo parduota)⁸³. Skrantono parapijiečių donumą liudija ir 260 litų auka Lietuvių moterų globos komiteto⁸⁴ veiklai paremti 1925 m. (žr. 1 paveikslą)⁸⁵.

Dideli kun. J. Gritėno, kaip gero parapijos administratoriaus, nuopelnai – paruošta LTKB konstitucija ir lietuviškų pamaldų įvedimas: „Tai buvo kas tai naujo ir pačiam lietuviui atrodė šventu reikalu. Jeigu mūsų kalba pripažįstama mokslininkų, kaip seniausia ir gražiausia pasaulyje, tai kodėl jos Dievas negali suprasti tada, kada mes meldžiamės“⁸⁶. Puikius organizacinius kun. J. Gritėno gebėjimus ir jojo kuklų būdą liudija ir LTKB mėnraštyje „Tautos balsas“ aptiktas išsamus jo veiklos aprašymas: „Bet dėka vyskupo Gritėno, Tautinėje Bažnyčioje ir parapijoje buvo tokia tvarka, kokia privalėjo būti ir kokia reikalinga šių laikų žmonėms. Jis žmogus kaipo inteligentas, suprasdamas reikalą, tenkinosi vien tiktai mokama jam nuo žmonių mėnesinė alga, atiduodamas visas kolektas parapijai, kurias daro velykose, kalėdose ir kitose šventėse dėl kunigų rymiškose bažnyčiose. Komitetas parapijos, renka mokesčius ir laiko juos ant savo vardo bankoje. Išmoka visas išlaidas per banką. Kiekvienas reikalas, kuris liečia parapiją, yra apsvarstomas komiteto draug su kunigu ir tik tada daroma. Kontroluoja viską patys išrinkti parapijos nariai ir tuo būdu niekad nesiranda kokių nors kivirčių, kurie erzintų parapijomis su jų dvasios tėvu“⁸⁷. Dievo Apvaizdos parapijoje, gerbiamas ir mylimas, J. Gritėnas išdirbo penkiolika metų. Parapijiečiams, kaip tvirtina Robertas Janowski, jis buvo ne tik vyskupas ir patarėjas, bet ir geras draugas, „didis darbininkas ir turėjo neišsenkančios energijos“. Jo klebonavimo laiku parapiją sudarė apie 300 šeimų⁸⁸.

1 paveikslas. Lietuvių moterų globos komiteto 1925 m. apyskaita (LCVA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 131 a.p. – 132)

LIETUVIŲ MOTERŲ GLOBOS KOMITETO 1925 metų A P Y S K A I T A.	
P A J A M O S:	
1. LIKUCIAI iš 1924 m.	Lt. 19.450.34
2. MARIO MOKENIS.	" 446.-
3. Visuomenės aukos:	
M.Šlezevičius	50.-
Dr. J. Alakauskas	1600.-
"Tautos" bend.	50.-
P. Leonas	70.-
Dr. J. Štompigis	50.-
Nariai šelpėjai	20.-
P. Cimkauskas	500.-
P. Kardinaišius	50.-
P. Lapinas	50.-
P. Jonytas	25.-
P. Škypštis	20.-
P. Jakovickienė	20.-
P. Jagminas	10.-
P. Šlezevičienė	50.-
Kuono Elektros stotis	2.585.-
4. AMERIKOS LIETUVIŲ AUKOS:	
Per p. Jungelaitę	750.-
Simonų Klūbas	100.-
K. Sidlauskas	250.-
P. Bismontas	200.-
P. Lankauskas	1100.-
V. Jankauskas	500.-
J. Salatka	200.-
V. Baršius	100.-
J. Ambrozėjus	250.-
E. Belluniensė	100.-
Tautinis Katalikų bažnyčia	
Škrantone	260.-
L.S. Komitetas	250.-
P. Mickus	50.-
L.M. Gl. K-to Patersono skyr.	500.-
" " " " Waterburio "	250.-
Per p. Rūpkere	40.-
Lietuvių Moterų Bataleis Clevelande	518.-
iš Amerikos Lietuvių (per Kredito Banką)	152.-
Jaunų Lietuvių Klūbas	300.-
Čikagos Komitetas Lietuvos mašiniams šelpia	3600.-
Per p. Baltutį	500.-
Per p. Overaitienę	100.-
Per p. Štulpigytę	20.-
J. Karpiavičius	100.-
5. VALDŽIOS PASALPA	184.574.-
6. Iš V.R.M.-jos DEPOZITŲ	59.499.-
7. SVIETIMO M-JAŲ AMATŲ MOKYKLAI	10.925.-
8. KAUNO MIESTO SAVIVALDYBĖ	17.835.-
9. "KARO NAŠLAICIAI"	4.000.-
10. RINKLIAVOS, BAŪLIAI, LOTERIJOS	23.419.86
V i s o L i t ū 437.773.46	
I S L A I D O S:	
1. Valdžios ir organizacijos reikalams	10.138.29
2. Kauno prieglaudos reikalams	110.985.16
3. Gelgaudiškio " "	82.648.27
4. Vaitkunio " "	114.598.63
5. Amatų mokyklai:	
Stalių skyriui	79.158.59
Kurpių " "	13.123.-
Rankų darbo skyriui	5.326.39
Siuvimo skyriui	5.086.52
L i k u c i a i 1926 m. 1/1	16.702.61
BALANSAS L i t ū 437.773.46	
/pas./ D. Šlezevičienė Pirmininke	
/pas./ K. Žilinskienė Išdininke	
/pas./ E. Oškinaite Sekretore	

Praslinkus aštuoniems mėnesiams po vyskupo J. Gritėno mirties, 1929 m. rugsėjį, už Skrantono lietuvių tautinės parapijos vairo stoji jaunas, vos dvidešimt penkerių metų amžiaus iš Urugvajaus į JAV atvykęs kun. Mykolas Valadka. Nors jis veikė su Lenkų tautinės bažnyčios vyskupo žinia, tačiau atliko ganėtinai didžiulius Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vienijimo ir centralizavimo darbus (tai liudija jo bandymai telkti žmones ir kurti parapijas Vilks Baryje, Filadelfijoje, Lorensė)⁸⁹. Jo vadovavimo laiku (1929–1972 m.) parapija išsimokėjo susikauptusias senas skolas (apie 4000 dolerių), įsigijo nuosavą bažnyčią su sale po ja, savo kleboniją, kapines ir gretimą parką su svetaine vasaros iškyloms (piknikams). Prie Bažnyčios

taip pat veikė parapiinė mokyklėlė ir vaikų teatras, kuriam talkino vargonininkė Adelė Gustaitytė ir kun. V. Vaicekauskas⁹⁰.

Kun. M. Valadkos klebonavimo laiku parapijai priklausė apie 200 šeimų, iš viso apie tūkstantis asmenų. Parapijiečiai buvo itin uolūs ir pagal išgales talkino klebonui „traukiant“ parapiją iš dėl ilgų teismo ginčų ir naujos bažnyčios statybos susidariusių skolų (iš viso apie 423700 dolerių⁹¹). Antai LTKB mėnraštis „Tautos balsas“ 1932 metais rašė: „parapija per visus metus padarė įplaukų, jos išdan 9,243 dol. ir 84 c. Iš tų pinigų apmokėjo skolas 4,180 dol. ir 75 cent., nes visi žino, kad 1930 metais buvo naujai statyta bažnyčia. Visos kitos bilos taipgi apmokėta“⁹². O štai septintojo dešimtmečio pradžioje, S. Michelsono duomėmis, Skrantono

tautinės parapijos turtas buvo įvertintas nemažiau kaip 300 tūkstančių dolerių⁹³ (A. Ambrose nurodo 200 tūkst. dolerių⁹⁴). Dar viena įdomi detalė, liudijanti, kad kun. M. Valadkos klebonavimo laikais Skrantono Lietuvių tautinė

parapija buvo gana stipri ekonomiškai ir nusi-teikusi patriotiškai – kunigo ir parapijos skir-ta parama 1933 m. lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno pilotuojamos „Lituanikos“ skry-džiui per Atlantą (žr. 2 paveikslą)⁹⁵.

2 paveikslas. 1933 m. „Lituanikos“ skrydžio rėmėjų sąrašas (Lietuvos aviacijos muziejus)

Laisva nuo JAV Katalikų bažnyčios vykdomos integracinės-asimiliacinės politikos lietuvių Tautinė bažnyčia buvo tarsi lietuviybės oazė Skrantone: po bažnyčia esančioje salėje veikė paparinė mokyklėlė, kurioje dukart per savaitę jaunimas mokėsi lietuvių kalbos, literatūros ir istorijos. Parapija netgi turėjo savo chorą, kurio daugumą sudarė trečios kartos vaikai, gimę ir augę JAV, tačiau giedantys lietuviškai. 1931–1932 m. leisto mėnraščio „Tautos balsas“ korespondencijų iš lietuviškų kolonijų skiltyje apstu liudijimų apie Skrantono Lietuvių tautinės katalikų parapijos klebono M. Valadkos organizuojamas lietuviškas pamaldas ir parapijos choro koncertus kaimyninėse lietuvių gyvenamose vietovėse⁹⁶. Parapijoje taip pat buvo aktyviai veikė draugijos, į kurias stengtasi įtraukti jaunąją kartą: „Jaunų Vyrų Draugystė, Vaikų Mokyklinis Klubas, Jaunų Mergaičių Draugystė, Ažuolo Lapo Draugystė, Adoracijos Moterų Draugystė ir bažnytinis Birutės Choras“⁹⁷.

Svarbu paminėti, kad iki pat 1972 m. Skrantone klebonaujant kunigui M. Valadkai pamaldos vyko lietuvių kalba, pagal galimybes palaikytos ir lietuviškosios tradicijos. Tačiau po jo mirties vėl teko šlietis prie Lenkų tautinės katalikų bažnyčios. Tai liudija ir šaltiniuose rastas Dievo Apvaizdos parapijoje dirbusių kunigų sąrašas, kuriame po M. Valadkos nurodyti tik lenkiškas šaknis turintys asmenys (žr. 5 lentelę)⁹⁸.

5 lentelė. Skrantono Dievo Apvaizdos parapijoje dirbusių kunigų sąrašas⁹⁹

Klebonavimo metai	Kunigas
1912–1916	Stasys Mickevičius
1916–1918	K. Petrošius
1918	M. Zvaliorus
1919	J. Jascuskis / J. Jasinskis
1919–1928	Jonas Gritėnas
1929	A. Sinkevičius
1929–1972	Mykolas Valadka
1973	R. Dabros
1974–1984	E. Ratajack
1983–1987	J. Urbanski
1987–1990	L. Lazarski
1990–2002	Stanislaus Stryz
2002–iki dabar	Walter Placek

Kita lietuvių tautinė parapija 1916 m. jau minėto kun. S. Mickevičiaus buvo įsteigta Naujosios Anglijos audimo centru tituluotame Lorens (Lawrence), Masačusetso valstijoje, netoli Bostono. Pasinaudojęs konfliktine situacija tarp kun. A. Jusaičio ir parapijiečių, S. Mickevičius nemažą jų dalį perviliojo į savo pusę ir iš surinktų parapijiečių lėšų nupirko mūrinę bažnyčią, kleboniją, parką, kuriame įrengė kapines ir vietą piknikams už jų¹⁰⁰. Šaltiniai liudija, jog prie parapijos gan aktyviai veikė Šv. Panos Marijos choras, vadovaujamas vargonininko J. A. Navadausko¹⁰¹ ir akompaniatorės Elenos Navadauskaitės. Šis choras ne tik giedojo pamaldų metu, bet ir nuolat džiugino parapijiečius statomomis operetėmis, dramomis, misterijomis (pvz., 1933-aisiais žiūrovams buvo pristatytos operetės „Panelė Vanda“, „Čigonai“, misterija „Penkios gyvenimo dovanos“ bei drama „Mirga“). Šaltiniai byloja, jog į šio choro veiklą mielai įsitraukė tiek suaugusieji (iš Adoracijos šv. Sakramento moterų ir Šv. Onos draugijų), tiek jaunimas (iš paparinės, trečiadieniais ir šeštadieniais veikusios mokyklėlės vaikų draugijos ir jaunimo choro „Birutė“); 1933-aisiais choro veikloje dalyvavo 70 narių¹⁰².

Lawrence parapijiečiai buvo ne tik įtraukti į kultūros veiklą, bet ir visapusiškai šviečiami. Antai 1917 m. spalio 7 d. šaltiniai mini įsteigtą lietuvių Tautinės bažnyčios visuomeninį knygyną, kuriam per vieną susirinkimą parapijiečiai suaukojo net 121,15 dolerio¹⁰³. Dar po mėnesio, 1917 m. lapkričio 9 d., buvo pradėtas leisti kun. Mickevičiaus įsteigtas laikraštis „Atgimimas“, redaguojamas K. N. Norkaus, kvietęs lietuvius burtis į nepriklausomas tautines parapijas: „Lietuvių Tautinė Katalikų Bažnyčia Amerikeje tat ir eina pagalbon mūsų žmonėms, teikdama jiems dvasinį peną ir nevaržydamą jokių žmogaus persitikrinimų. Lietuvių Tautinė Bažnyčia išpažindama visą Jėzaus Kristaus mokslą suteikia puikiausią dvasios aprūpinimą ir suraminimą mūsų

tautos žmonėms. Kadangi Rymo katalikų lietuviai kunigai bažnyčią vartoja kaip įrankį keikimui savo politišku priešų, sėjimui neapykantos žmonijoje, gazdinimui tamsių žmonių pekla, velniais ir kitokiomis baidyklėmis, tat Lietuvių Tautinė Katalikų Bažnyčia Amerikoje nešdama moralinę pagalbą lietuviams šiuomi atsišaukia prie tikinčiųjų į Dievą lietuvių ir apsiima patarpininkauti sutvėrime naujų Amerikos Lietuvių Tautinės Katalikų Bažnyčios parapijų“ (Rt. Rev. S. B. Mickiewicz)¹⁰⁴. Deja, šis laikraštis gyvavo vos septynis mėnesius. Gerokai vėliau, vadovaujant kun. Mykolui Valadkai, bandyta leisti mėnraštį „Tautos balsas“ (1931–1932 m.), kurį 1933 m. pakeitė „Tiesos balsas“ (išėjo tik keturi numeriai)¹⁰⁵.

1918 m. Lorens kun. S. Mickevičius įsteigė Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios Kunigų seminariją, kurią baigė ir kunigais tapo Steponas A. Geniotis, Stasys Šleiny, Žvalionis ir S. Tautas (šią seminariją ir josios auklėtinis – „bemokslis ir nuo tikrojo Dievo nutolusius“ – itin aršiai kritikavo laikraštis „Darbininkas“¹⁰⁶)¹⁰⁷. Vėliau, kun. Mickevičiui pasitraukus į Čikagą, šią parapiją administravęs jo LKTB kunigų seminarijos auklėtinis, buvęs kun. Mickevičiaus parapijos vikaras kun. Stasys Šleiny (1918–1930 m.) ir jį pakeitęs kun. K. Petrošius (1930–1932 m.) ypatingų administravimo gabumų neturėjo, tad Lorenzo tautinė parapija buvo kiek susilpnėjusi¹⁰⁸. Parapija atsigavo tik kun. M. Valadkos klebonavimo laiku, 1932–1936 metais: tuomet buvo įrengta prieglauda seneliams bei nupirktas šimto akrų pieno ūkis su trisdešimčia melžiamų karvių už 28 tūkstančius dolerių. Nors ūkis kunigui išvykus į Skrantoną buvo likviduotas, tačiau S. Michelsono duomenimis, XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje Lorenzo tautinės parapijos turtas siekė 150 tūkstančių dolerių¹⁰⁹. Apie Lorenzo Saldžiausios Jėzaus širdies parapijai priklausiusių parapijiečių uolumą kurti savo nepriklausomą Bažnyčią liudija S. Sužiedėlio knygoje pateiktas

epizodas iš 1921 m., kuriame aiškiai matyti, jog net ir ne tokia gausi „neprigulmingųjų“ parapija suaukotomis lėšomis ne itin skyrėsi nuo Romos popiežiaus viršenybę pripažinusios Šv. Pranciškaus parapijos: „nors po karo pirmaisiais metais nuolat vargino nedarbas, atlyginimas buvo mažinamas, paprasti darbininkai uždirbdavo į savaitę nuo 18 iki 20 dol., o audėjai specialistai nuo 25 iki 30 dol. Tačiau žmonės buvo dosnūs, bažnyčią lankė uoliai ir 1921 metais vienu tik dešimtukų sudėjo iki 3,000 dol. Tuo tarpu tautinės parapijos buvo paskelbta tik 1,300 dolerių suma“¹¹⁰.

Be abejo, reikia pabrėžti ir tai, jog Amerikoje pradėta organizuoti Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia stokojo ne tik konkrečių planų, kaip ir kur steigti parapijas, kaip joms tinkamai vadovauti; trūko ir drausmingų, gerą išsilavinimą turinčių kunigų. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurios ilgą laiką LTKB „negalėjo užimti vadovaujamos rolės“¹¹¹. Labai tiksliai LTKB būklę įvertinto Albino Rimkos redaguojamas mėnraštis „Jaunoji Lietuva“: „Nepriigulmingieji“ lietuvių kunigai ir jų mokymas, apskritai imant, niekuo nesiskiria nuo katalikų, – vien tik Rymo popiežiaus nepripažinimas ir demokratiškesnė parapijų tvarkia juos skiria nuo katalikų. Toksai „neprigulmingas“ judėjimas gal ir turėtų didesnį pasisekimą (ypač aktyveizdoje nesusipratimų katalikų parapijose), jeigu „neprigulmingi“ kunigai būtų ne vien senųjų kunigų konkurentai, bet ir susiorganizavę idėjos žmonės, pasistatę sau tikslą – pritaikinti tikybą prie gyvenimo. Dabar, kaip žinoma, „neprigulmingų“ kunigų tarpe yra nemaža tokių, kurie turi nepergeriausią mokslo ir etikos reputaciją. Dėlto turbūt ir visas „neprigulmingas“ judėjimas lietuviuose taip menkai tesiplėtoja.“¹¹²

Šias mintis gerai iliustruoja ir papildo 1917 m. vyskupo S. Mickevičiaus kreipimasis į parapijiečius jo paties leidžiamame savaitraštyje „Atgimimas“, kuriame aiškiai ir nedviprasmiškai pabrėžiama, jog pirmieji

„tautinių“ parapijų vadovai vieni apie kitus menkai težinojo ir veikiausiai buvo klajūnai bei apsišaukėliai, ieškantys asmeninės naudos: „LIETUVIŲ Tautinė Katalikų Bažnyčia Amerikoje eidama Jėzaus Kristaus pėdomis ir teikdama dvasinį peną lietuviams katalikams taipgi skaito savo pareigą kovoti su visais mūsų visuomenės dvasiniais išnaudotojais [...] o taipgi tais klajūnais kurie savo asmeniškai naudai stengiasi mūsų tikinčius žmones išnaudoti, nesuraminti juos dvasioje, nevesti prie apšvietos, nestiprinti morališkai, bet tik demoralizuoti.

Klajūnais yra tipai, kurie užsidėję atbulus kalnierius trankosi po lietuvių kolonijas, vadiną save kunigais ir tik savo naudai išnaudoja žmones.

Tokiais tipais yra:

Stradzelis, kuris „pradėjo teologiją“ Chicagos stockjarduose, o „baigė“ Detroito bučernėje. Patentą kunigyستس jam nupirko Cambridge.

Dilionis, kuris trankėsi po Pittsburghą, Worcesterį, Sheanadoah, St. Clair, Philadelphiją, ir kt. Jis mainė religiją kaip žaltys savo spalvą: buvo grekų-katalikų kunigu, neprigulmingu, presbiterionu, etc. Jis didelis skandalistas.

Urbonas, kuris sakoma savinosi kunigo vardą ir vaikščioja iš vietos į vietą, palikdamas varge savo pačią su vaikais.

Mikalauska taipgi dėvi atbulus kalnierius ir mulkina žmones.

[...] Tai pranešdamas lietuvių visuomenei skaitau reikalingu ją persergėti, kad priimdama į savo tarpą aukščiau minėtas ypatas, mūsų visuomenė pati save leidžia demoralizuoti ir kas sebrauja su jais, tas užsitraukia ant savęs Dievo rūstybę.¹¹³

Tautinės parapijos kunigų tarpusavio nesusikalbėjimus ir nesutarimus su parapijiečiais, organizacinių gebėjimų trūkumą, dėl ko nukenčia LTKB parapijų tinklo plėtra, gerokai vėliau, 1932-aisiais, iškelia ir LTKB mėnraštis „Tautos balsas“: „Nors pas mus

yra demokratiška organizacija, bet reikalinga žmonėms duoti organizacijos tvarką, ją nurodyti, išaiškinti. Jeigu to kunigas neįstengia, tai jis negali vesti parapijos ir jos reikalus tvarkyti. Iš tos priežasties ir kyla vaidai, nesantaika, kuomet naujas ir suprantantis reiklus kunigas, pamainys kokio seno klebono vietą¹¹⁴.

Atskirai dera paminėti kunigą Ksaverą M. Žukauską iš Filadelfijos, tautinės Šv. Marijos parapijos. Jei tikėtume LTKB mėnraščio „Tautos balsas“ informacija, tai iš pradžių gan tvarkingai F. Mockaus, Brazio, Krasausko ir Barčiaus organizuota „neprigulminga“ parapija vėliau pradėjo kriksti dėl parapijiečių nesutarimų su klebonu, šiam pasiskelbus „vyskupu“ ir aktyviai besireklamuojant spaudoje apleidus parapijos telkimo darbus: „žmonės nesilanko bažnyčion, neturi jokios mokyklos prie bažnyčios vaikams, nemoka kun. Žukauskui algos, daugelis skundžiasi ant jo už įvairius blogumus tos parapijos dvasiniuose reikaluose, žodžiu nėra patenkinti savo kunigu. Nors iš tikrųjų ir yra, vienok kunigas Žukauskas kaip jis dabar vadina save „vyskupu“ skelbiasi daug ir labai daug. Yra ne kas kitas, kaip tik puikybės ieškojimas per spaudą ir neužtarnautos garbės troškimas. Žmogui, kuriam darbas rūpi, tai nerūpi reklamuotis spaudoje¹¹⁵.

Nesutarimų būta ir Lorenzo tautinėje parapijoje. Antai S. Sužiedėlis aprašo tokią situaciją iš skandalingai spaudoje savo gabumais pagarsėjusio kun. S. Šleinio klebonavimo laikų: „Jau keturioliktus metus lietuvių tautinio klebono pareigas ėjo Stasys Šleinsys, broctonietis, kiek pasimokęs „St. Mickevičiaus seminarijoje“. Savo mokytoją iš tautinės parapijos išstūmęs, jis joje tvarkėsi kaip išmanė, bet žmonėms pradėjo vis labiau įgristi. Dėl kapinių ėjo su juo į teismus, o dėl netinkamo elgesio – raudo. Pagaliau iš pareigų su triukšmu pravijo, kaip kitada St. Mickevičių. Neturėdamas kur dingti, išvyko į Fall River per lenkų

nezaležninkų kunigą V. Dynevičių. Stipriai gėręs ir apsinuodijęs, mirė 1927 m. rugsėjo 17 d. Union ligoninėje¹¹⁶.

Vis tik, jei tikėtume žurnalo „Trimitas“ informacija, veikiausiai būta ir bandymų suvienyti Tautinės bažnyčios jėgas: „Gana plačiai išsiplėtusi Amerikoje lietuvių katalikų tautinė bažnyčia jungiasi. Lig šiol kas parapija – kitas nusistatymas. Dabar tautiniai kunigai buvo Skrantone suvažiavę ir susitarė eiti iš vieno. Susitarė: Skrantono klebonas Valadka, Lawrence kleb. kun. S. Šleinis ir Pittsburgho kleb. kun. Z. Vipartas. Manoma, kad ir kiti kunigai prisidėsia¹¹⁷. Apie bandymus telkti dvasios tėvų jėgas rašė ir LTKB mėnraštis „Tautos balsas“. Iš pastarojo sužinome, jog pagrindinis šios idėjos iniciatorius buvo Skrantone ilgą laiką klebonavęs kun. M. Valadka, vykęs į Filadelfiją, Vilks Barį, Lorensą, ten sakęs prakalbas, būręs žmones ir organizavęs pamaldas lietuvių kalba¹¹⁸. Apie kunigų S. Šleinio ir Z. K. Viparto indėlį į šią iniciatyvą informacijos rasti nepavyko.

Taip pat reikia pridurti, jog pasitaikydavo ir kunigų perbėgėlių iš Romos katalikų bažnyčios. Apie tai byloja žinutės ne tik pačios LTKB leistuose mėnraščiuose, bet ir katalikiškojo sparno leidiniuose. Pavyzdžiui, 1931 m. gruodį į Skrantono tautinę parapiją klebonu atvyko dirbti 17 metų Romos katalikų bažnyčiai tarnavęs kunigas Petras Vilimavičius. Jis talkino ilgamečiam šios parapijos klebonui M. Valadkai, kol šis 1931 m. gruodį išvažiavo į Vilks Barį „dirbti Tautiškos Bažnyčios dirvoj¹¹⁹. Pasak S. Sužiedėlio, kun. M. Valadkai penkerius metus talkino Filadelfijos Šv. Marijos tautinėje parapijoje klebonavęs nuo Romos katalikų bažnyčios „atkritęs“ kun. V. Vaicekauskas, kuris vėliau grįžo į Lietuvą, Kaišiadorių vyskupijos kurijoje „išsižadėjo savo klaidų, apgailėjo kitus klaidinęs ir viešai pareiškė: „Aš žinau, kad Amerikos lietuvių tautinė bažnyčia yra atskala, nuklydusi nuo tikrosios Rymo Katalikų Bažnyčios, nuo tikrojo Kristaus mokslo ir veda į

pražūtį, suvedžiodama žmones, gyvenančius Amerikoje“ (Akto Nr. 614, 1937 m. kovo mėn. 20 d.)¹²⁰. Neabejotina, jog tokių perbėgėlių LTKB istorijoje veikiausiai būta ir daugiau. Deja, informacijos trūkumas ir jos fragmentiškumas neleidžia to atskleisti.

Apibendrinimas

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (LTKB) fenomenas galėtų būti aiškinamas kaip Pirmojo Vatikano susirinkimo (1869–1870 m.) nutarimų padarinys. JAV kurtas Tautinės bažnyčias būtų galima laikyti *grynorių* kartos emigrantų lietuvių nenoro už savo suaukotą lėšas įgytą parapijos turtą – bažnyčią, kleboniją, žemę, kapines, mokyklą – perleisti Romos katalikų vyskupų nuosavybėn, jo išlaikymo išlaidas toliau apmokant parapijiečiams, išraiška.

Tikėtina, kad kai kurios „nepri gulmingos“ parapijos iš tiesų galėjo niekuo pernelyg esmingai nesiskirti nuo eilinės katalikų parapijos. Nemenkas vaidmuo jose teko Bažnyčios apeigoms gimtąja lietuvių kalba. Svarbų vaidmenį renkantis parapiją neabejotinai atliko jai vadovavusio kunigo asmenybė, jo santykiai su parapijiečiais.

LTKB kūrimas buvo ganėtinai sunkus ir kompliktuotas. Dauguma lietuvių bandymų steigti atskiras, nuo Romos katalikų bažnyčios nepriklausomas, dar kitaip tautinėmis vadinamas Bažnyčios parapijas buvo nesėkmingi ne tik dėl nesibaigiančių ginčų su kunigais dėl teisės į parapijos nuosavybę ir jos išlaikymą, bet ir dėl ne itin sėkmingo lėšų naujai, „nepri gulmingai“ parapijai telkimo bei tinkamų dvasinių vadovų – gerų parapijos administratorių stokos. Neretai LTKB vedliais tapdavo katalikų parapijose nepritaपे ar darbo negavę kunigai, taip pat įvairaus plauko apsišaukėliai, troškę turtų ir garbės.

LTKB buvus *grynorių* emigrantų bangos kūrinių liudyto ir tai, jog DP (displaced persons – emigrantai po 1940 m.) karta prie jų

steigimo ir išlaikymo visiškai neprisidėjo. Tad vykstanti natūrali antrosios ir vėlesnių kartų asimiliacija gerokai sumažino tautinės bažnyčios narių ir bendruomenių skaičių. Šiuo metu JAV veikianti vienintelė Skrantono Dievo Apvaizdos parapija yra akivaizdus to įrodymas.

1 priedas. LTKB vadovų biogramos.

Vladislovas Dembskis (1831–1913). Gimė Šiaulių apskrityje, Pašiaušės parapijoje, Lepšių valsčiuje. 1850–1853 m. mokėsi Raseinių progimnazijoje, 1853–1857 m. – Šiaulių gimnazijoje. Nepatekęs į Petrapilio girių institutą, 1857 m. stojo į Varnių kunigų seminariją, kurią pabaigė 1860 m. Išventintas į kunigus, vikaravo Varniuose, Plungėje, Ylakiuose ir Kražiuose. 1863 m. sukilimo metu prisidėjo prie sukilėlių, dėl to buvo priverstas trauktis į Paryžių. Iš ten 1873 m. išvyko į Šveicariją, kur gyvendamas susidėjo su senkatalikiais – po I Vatikano susirinkimo nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusios Senosios katalikų bažnyčios. Atvykęs į Jungtines Amerikos Valstijas 1880 m. kun. V. Dembskis kurį laiką nerado, kur įsitvirtinti, tad keliavo per lenkiškas parapijas, kol 1883 m. rudenį gavo klebono vietą Ontarijo provincijos Hagarty miestelyje, Kanadoje. 1892 m. pavasarį jis vėl grįžo į JAV, nesėkmingai ieškodamas klebono vietos parapijose, bandė vikarauti pas kun. Burbą Plimute (Plymouth), Pensilvanijoje, vėliau Čikagoje, Spring Valyje (Spring Valley) (Ilinojaus valstija), Pitstone ir Šenandoa (Pensilvanijos valstija). Tačiau niekur taip ir neįsitvirtinęs, jis apsigyveno pas dr. Joną Šliūpą Skrantone (Pensilvanijos valstija), nukrypo laisvamanybėn ir čia gyvendamas mirė. Bendradarbiavo leidiniuose „Naujoji Gadyinė“, „Apšvieta“, „Saulė“, „Garsas“, „Kova“, „Lietuva“, „Tėvynė“, „Vienybė Lietuvninkų“. 1900–1910 m. buvo Lietuvių laisvamanių susivienijimo Amerikoje sekretorius. Leidiniai: *Iš ko kyla melai* 1899, *Imtynės varguolių su*

bagočiais 1900, *Kaip Maskolija persekioja Lietuvą* (Moravskio *L'oppression russe en Lithuanie* perdirbinys) 1900, *Kaip geriausiai laidoti numirėlį* (Wehlau veikalo vertimas) 1900, *Ar vysk. Valančius nebuvo viliugu lietuvystės* 1901, *Dvyniai vagių* 1902, *Kankintojai ir kankintiniai už mokslą* 1905, *Inkvizicija* 1909²¹.

Vincas R. Dilionis (1870–?). Gimė Paliepių kaime, Viduklės valsčiuje, Raseinių apskrityje. Lietuvoje baigė dvi Raseinių pradžios mokyklos klases (1886 m.). Į Jungtines Amerikos Valstijas atvyko 1888 m. Baigė Skrantono koledžą Keystone Junior College (1893 m.). 1894–1897 m. lankė Šv. Kirilo-Methodijaus seminariją Detroite (Mičigano valstija) ir 1898 m. Sulpicijonų seminariją Baltimorėje (Merilando valstija). Į kunigus 1898 m. jį išventino monsinjoras Borolando. 1899–1901 m. bendradarbiavo laikraštyje *Vienybė Lietuvninkų* Ašeruko slapyvardžiu. 1899 m. išsireikalavo iš Karnegio (Carnegie) fondo įsteigti lietuviškų knygų skyrių Alegenio (Allegheny) miesto (Pensilvanija) knygyne. Bandė organizuoti nepriklausomas parapijas Voterberyje (1902 m.) ir Baltimorėje (1903 m.). 1903–1907 m. lankė lietuvių kolonijas sakydamas prakalbas ir ragindamas šviestis bei rašytis į draugijas. Vėliau apsigyveno Filadelfijoje, kur 1908 m. dirbo ukrainiečių unitams. 1910 m. sekretoriavo ukrainiečių vyskupui Ortynskiui ir įkūrė ukrainiečiams našlaičiams prieglaudą, 1911 m. suorganizavo ukrainiečių katalikišką parapiją Toronte, Kanadoje²².

Jonas Gritėnas (1884–1928). Gimė Vilniuje. Į JAV atvyko 1910 m. Baigė Lenkų tautinės katalikų bažnyčios seminariją ir 1914 m. F. Hoduro buvo išventintas į kunigus. Kuni-gavo įvairiose Tautinės bažnyčios parapijose Pensilvanijoje, tuo pačiu metu eidamas ir Seminarijos prorektorius pareigas. 1920 m. paskirtas Skrantono Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios parapijos klebonu, paruošė

maldaknygių, teologijos leidinių. 1924 m. Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sinodo konsekruotas vyskupu. 1922 ir 1927 m. lankėsi Lietuvoje, kur tikėjosi įsteigti LKTB, tačiau dėl silpnos sveikatos šią veiklą turėjo nutraukti. 1928 m. pabaigoje mirė difterija¹²³.

Steponas Geniotis (1893–?). Gimė Sedos valsčiuje. Mokėsi Žemalės pradžios mokykloje. 1913 m. išvyko į JAV, kur baigė universitetą ir teologijos mokslus. 1928 m. buvo išventintas Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios arkivyskupu¹²⁴.

Anicetas S. Linkus (1887–?). Gimė Lietuvoje. 1911–1914 m. laikraščio *Vienybė Lietuvinkų* bendradarbis ir poetas. 1912 m. studijavo Valparaiso universitete. 1916 m. dirbo laikraščio *Draugas* redakcijoje. 1914–1916 m. redagavo katalikų moksleivių leidinį *Mokslėivis*. Dirbo lietuvių kalbos mokytoju Valparaiso universitete ir St. Bede'o seminarijoje. 1922 m. išventintas į kunigus. 1922–1941 m. klebonavo Šv. Petro ir Povilo parapijoje West Pullman (Ilinojaus valstija) ir Šv. Kryžiaus parapijoje Čikagoje (nuo 1941 m. gegužės). Buvo Kunigų Vienybės Čikagos provincijolo sekretorius, Labdarių sąjungos dvasios vadas ir išdininkas (1940–1942). Rūpinosi baigti statyti Šv. Šeimynos prieglaudą seneliams. 1938 m. už nuopelnus lietuvių tautai apdovanojamas Gedimino ordinu¹²⁵.

Jonas Liutas (Liutkauskas, Luth) (1882–1951). Gimė Teizų kaime, Seinų apskrityje. Į JAV atvyko 1896 m. Studijavo Valparaiso universiteto Komercijos ir Teisės fakultetuose (nežinia, ar juos baigė). Kiek vėliau, 1912–1913 m., studijavo literatūrą YMCA akademijoje Bruklina. 1910–1911 m. buvo Tėvynės mylėtojų draugijos pirmininkas, o 1916–1920 m. tos organizacijos išdininkas. 1917–1918 m. – Lietuvos Nepriklausomybės fondo valdybos narys, o 1918 m. – Lietuvių tautinės tarybos narys. 1910 m. vedė. Išaugino

sūnų Klaudijų ir dukrą Gabiją. 1922–1924 m. buvo Amerikos lietuvių tautinės sąjungos pirmininkas. 1922 m. įsidarbino „United States Line“ laivakorčių firmos atstovu ir jau 1923 m. liepą organizavo pirmą išvyką per vandenyną į Klaipėdą. Vėliau bandė įsitvirtinti Lietuvoje: 1926–1932 m. dirbo laivyno firmos atstovu Kaune. Neradęs ten laimės, vėl grįžo į JAV, kur arkivyskupo S. Geniočio Čikagoje buvo išventintas Amerikos lietuvių katalikų bažnyčios (t. y. Tėvų Jonistų) kunigu. Čia redagavo parapijos leidinius bei dvi-kalbį tikybos žurnalą „Voice“¹²⁶.

Stasys (Stanislovas) B. Mickevičius (?–1923). Kilęs iš Tytuvėnų, Raseinių apskrities. Mokėsi Detroito (lenkų), Sandvičo (Sandwich) ir Šv. Pauliaus Minesotos (Kanada) kunigų seminarijose. Iš visų jų buvo pašalintas kaip negabus. Vėliau grįžo į Čikagą. 1901 m. Lenkų tautinės bažnyčios vyskupas Steponas Kamiński S. B. Mickevičių išventino į kunigus, o praslinkus šešiolikai metų (1917 m.) S. Mickevičius buvo išventintas į vyskupus. Ieškojo klebono vietos ir bandė steigti tautines parapijas nuo JAV rytinėje pakrantėje besidriekiančių Masačusetso (Atole – 1908 m., Vusteryje (Worcester) – 1910–1914 m., Lorensė (Lawrence) – 1916–1918 m.) ir Rod Ailando (Providence, 1907–1912 m.) iki angliakasių Lietuva vadinamos Pensilvanijos (Vilks Baryje, Skrantone – 1914–1924 m.) ir Ilinojaus (Čikagos priemiestyje Bridžporte – 1916, 1921–1923 m.) valstijų. Viena stipriausių ir ilgiausiai išsilaikiusių lietuvių tautinių parapijų – Dievo Apvaizdos – jo buvo įkurta 1913 m. Skrantone, Pensilvanijoje. 1918 m. Lorensė kun. S. Mickevičius įsteigė Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios kunigų seminariją, kurią baigė ir kunigais tapo Steponas A. Geniotis, Stasys Šleiny, Žvalionis ir S. Tautas. 1917 m. birželio 17 d. kun. S. Mickevičius sukviėtė liaudies sinodą, kuriame jis pats buvo išrinktas vyskupu. Vyskupo šventimus, pasak A. Kučo, jam suteikė į Ameriką atklydęs

italas, jansenitų vyskupas Rudolfo de Roche. Deja, po metų, 1918 m. gruodžio 3 d., tas pats vyskupas, geriau pažinęs S. Mickevičių ir apkaltinęs jį „visokiomis nedorybėmis“ vyskupo šventimus atšaukė. Žinioms patekus į vietinę anglišką spaudą, kun. S. Mickevičius paliko pradėtus darbus, nusikraustė į Bostoną, vėliau – į Skrantoną ir galiausiai – į Čikagą, kur dar mėgino steigti tautinę parapiją, tačiau 1923 m. balandžio 29 d. mirė¹²⁷.

Mykolas Valadka (1904–1972). Gimė Medeikonų kaime, Jiezno valsčiuje, Alytaus apskrityje 1922 m. baigė 4 klases Prienu gimnazijoje, tais pat metais įstojo į Kauno kunigų seminariją ir 1925 m. ją baigė. 1925–1926 m. stoji į Teologijos filosofijos fakultetą, 1926 m. – į Teisės fakulteto ekonomikos skyrių. 1927 m. atvyko į Urugvajų ir ten rytinių apeigų arkivyskupo išventintas į kunigus. 1929 m. atvyko į JAV ir tais metais tapo Skrantono lietuvių tautinės parapijos klebonu. Skrantone lankė lenkų Tautinės bažnyčios seminariją trejus metus. 1934–1944 m. dalyvavo Susivienijimo Lietuvių Amerikoje veikloje (įstatų ir kontrolės komisijos narys). Leidiniai: *Ar Romos popiežius yra Kristaus vietininkas* (1934), *Popiežiai ir Lietuva* (1954), *Ar reikalinga mums tautinė bažnyčia, Vienintelis kelias, Pasikalbėjimas su jėzuitu Bružiku*. Parengė spaudai lietuvišką mišiolą¹²⁸.

Nuorodos

- ¹ Strumickienė I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14), p. 43.
- ² Ilonos Strumickienės pranešimas „Lietuvių diasporos etno-religinio tapatumo raida“ tarpdalykinėje mokslinėje konferencijoje „Migracija ir religija: tautiškumo ir universalumo sankirtos“. Kaunas, VDU Lietuvių iševijos institutas, 2013 04 13.

- ³ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos I-kla, 1971; Ambrose A., *Chicagos lietuvių istorija, 1869–1959*, Chicago, Ill.: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967; Būtėnas V., *Pensilvanijos anglikasių Lietuva*, Chicago: Lithuanian Library Press, 1977; Škiudaitė A. V., *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės kultūros taryba, 2006; Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian religious life in America: a compendium of 150 Roman Catholic parishes and institutions*, vol. 1–3, Norwood: Lithuanian Religious Life in America, 1991–1998.
- ⁴ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, Scranton, Pa.: [Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia], 1949; Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus lietuvių parapija*, Lawrence, Mass.: [s. n.], 1953; 1913–1988. *Diamond Jubilee of the Providence of God Lithuanian National Catholic Church Scranton, Pa., 1988 10 16* [toliau – 1913–1988. *Diamond Jubilee...*]; Janowski R., *The Growth of a Church. A Historical Documentary*, Scranton: Straz Printery, 1965.
- ⁵ Lithuanian National Catholic Church of America, *Religious bodies, 1936*, vol. II, Washington, 1941; Venckus J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952 m. gruodis, Prieiga internete: <http://www.laiskailietuviams.lt/index.php/1952m-12-gruodzio/389-lietuviu-ir-lenku-tautines-baznycios>.
- ⁶ Brożek A., *Polish Americans. 1854–1936*, Warsaw: Interpress, 1985; Greene V. R., For God and Country: the origins of slavish catholic self-consciousness in America, *Church history*, 1966, vol. 35, no. 4; *Immigrants and Religion in Urban America*, ed. by R. M. Miller and T. D. Marzik, Philadelphia: Temple University Press, 1977; Kuzniewski A. J., Wenceslaus Kruszcza and the origins of Polish Roman Catholic separatism in the United States, *The Polish Presence in Canada and America*, ed. by F. Renkiewicz, Toronto: Multicultural Historical Society, 1982; Monzell T. I., The Catholic Church and the Americanization of the Polish immigrant, *Polish American studies*, 1969, vol. 26, no. 1; Orzell L. J., The „National Catholic“ response: Franciszek

- Hodur and his followers, 1897–1907, *The Polish Presence in Canada and America*, ed. by F. Renkiewicz, Toronto: Multicultural Historical Society, 1982.
- ⁷ Kun. Vysk. S. B. Mickevicius, Persergėjimas, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 5.
 - ⁸ Polish National Catholic Church, in: J. G. Melton, J. Beverley, C. Jones, P. S. Nadell, R. Stark, *Melton's Encyclopedia of American Religions*, 8th edition, Gale, 2009, p. 132.
 - ⁹ Old Orthodox Catholic Patriarchate of America, in: J. G. Melton, J. Beverley, C. Jones, P. S. Nadell, R. Stark, *Melton's Encyclopedia of American Religions*, 8th edition, Gale, 2009, p. 127.
 - ¹⁰ Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje, *Pasaulio lietuvių žinyneas*, sud. A. Simutis, New York: Lithuanian Chamber of Commerce, Inc., 1953, p. 78–79.
 - ¹¹ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 43–51.
 - ¹² LTKB santykių su lenkais tema aptariama minimaliai. Ji išsamiai nagrinėjama Giedrės Milerytės-Japertienės straipsnyje „Lenkų tautinės katalikų bažnyčios raida ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vieta“.
 - ¹³ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 43.
 - ¹⁴ Venckus J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952 m. gruodis. Prieiga internete: <http://www.laiskailietuviams.lt/index.php/1952m-12-gruodzio/389-lietuviu-ir-lenku-tautines-baznycios>.
 - ¹⁵ Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje, *Pasaulio lietuvių žinyneas*, p. 78; *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, sud. S. Michelsonas, South Boston, Mass.: Keleivis, 1961, p. 127.
 - ¹⁶ Išsamų Skrantono lietuvių kovos dėl bažnyčios aprašymą pateikia kunigas M. Valadka (Valadka M., *Už laisvą lietuvių*, Scranton, Pa.: aut. leid., 1970, p. 66–80).
 - ¹⁷ Išsamų Šenandoa lietuvių kovos dėl bažnyčios aprašymą žr.: Valadka M., *min. veik.*, p. 81–90.
 - ¹⁸ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 128, 131, 326, 348; Valadka M., *min. veik.*, p. 91–92.
 - ¹⁹ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 129.
 - ²⁰ Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus parapija*, p. 107.
 - ²¹ Daugiau apie tai žr. Giedrės Milerytės-Japertienės straipsnį „Lenkų tautinės katalikų bažnyčios raida ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vieta“.
 - ²² Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 107; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 498–499.
 - ²³ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 111.
 - ²⁴ „Nezaležninkai“. *Naujoji era*, 1929 m. vasaris, p. 5–6.
 - ²⁵ Daugiau apie tai rašoma šio rinkinio Ingridos Celešiūtės straipsnyje „Šiandieninės lietuvių tautinės katalikų bažnyčios bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožai“.
 - ²⁶ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 45.
 - ²⁷ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 499; Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 117, 125.
 - ²⁸ Lapas R. M., Lietuviškas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Čikagoje, *Draugas*, 2008 12 27. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-27-08lapas.html>. Taip pat žr. Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 125.
 - ²⁹ *Juozas O[tto] Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, Cleveland (Ohio): Draugai-Prenumeratoriai, 1941, p. 133 [toliau – Juozas O.] Širvydas...]; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 74.
 - ³⁰ Reikia pastebėti, kad *Lietuvių enciklopedijoje* I sinodo data nurodoma skirtingai. Straipsnyje „Jonistai“ rašoma, jog jų sinodas buvo sušauktas Čikagoje 1927 m. sausio 9 d., o Jono Puzino straipsnyje „Tautinė bažnyčia“ sinodo data pora metų paankstinta – 1925 m. gegužės 25 d. (žr. J. P. [Jonas Puzinas], Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, So. Boston (MA): Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1964, p. 435; Jonistai. *Lietuvių enciklopedija*, t. 9, So. Boston (MA): Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, p. 483). Kituose šaltiniuose (A. Ambrose, S. Michelsonas) apie šį sinodą išvis nėra informacijos, o A. Simutis, rašydamas apie Lietuvių tautos katalikų bažnyčią (tėvus jonistus), jokių datų nenurodo.
 - ³¹ J. P. [Jonas Puzinas], Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 434–435.
 - ³² Vartodama žodį „tapatinosi“ straipsnio autorė rėmėsi A. Simučio sudarytame *Pasaulio lietuvių žinyne*, A. Ambrose'o *Chicagos lietuvių istorijoje* ir *Lietuvių enciklopedijoje* pateikiama informacija (žr. Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje, *Pasaulio lietuvių žinyneas*, sud. A. Simutis, p. 78–79; Ambrose A., *min. veik.*, p. 140; Jonistai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 9, p. 483).

- ³³ Ambrose A., *min. veik.*, p. 140. Rašydamas apie LTKB kūrimą Čikagoje A. Ambrose operuoja faktais, kuriuos savo autobiografijoje mini Juozas Otto Širvydas (žr.: *Juozas O. Širvydas...*, p. 133; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 136–137).
- ³⁴ Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian religious life in America*, vol. 3, p. 225; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 500.
- ³⁵ Apie pastarąjį S. Sužiedėlis rašo, jog keliaudamas per lietuviškas kolonijas jis nuolat keitė pavardes: „Dar prieš atvykstant St. Mickevičiui, Lawrence bandė užsikabinti Delonnis, Urbonas ir Bužinskas. Pastarasis keitė savo pavardę kiekvienoje naujoje vietoje: Lawrence – Silvestras Baužys, o antru kartu – Krikščiūnas, Broctone – S. Buožius, Detroite – S. K. Buszov, dar kitur – Buzov arba Burov. Lawrence jis trumpai pabuvo, nes ir pasišovusieji kurti naują parapiją juo nepasitikėjo“ (Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 119).
- ³⁶ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 129. Šią informaciją S. Michelsonas yra paėmęs iš kun. Antano Miluko. Apie tai rašo ir A. Kučas (*Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 498).
- ³⁷ *Juozas O. Širvydas...*, p. 130.
- ³⁸ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 129. Šią informaciją S. Michelsonas yra paėmęs iš kun. Antano Miluko.
- ³⁹ *Juozas O. Širvydas...*, p. 130; Milukas A., *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje, (1868–1900)*, iš kun. A. Miluko paskaitų, Philadelphia (Pa.), 1938, p. 148–149.
- ⁴⁰ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Philadelphia. Pa., *Draugas*, 1909 11 18, p. 277.
- ⁴¹ *Juozas O. Širvydas...*, p. 131; Ambrose A., *min. veik.*, p. 136.
- ⁴² *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 130.
- ⁴³ *Juozas O. Širvydas...*, p. 131; Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁴ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 130; *Juozas O. Širvydas...*, p. 131; Wolkovich-Valkavičius, W., *Lithuanian Religious Life in America*, vol. 3, p. 225.
- ⁴⁵ *Ten pat*, p. 223; Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁶ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁷ *Juozas O. Širvydas...*, p. 131.
- ⁴⁸ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 498; *Juozas O. Širvydas...*, p. 499. Taip pat žr. Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 1, p. 121 (Lawrence, Mass.), p. 286 (Rhode Island); vol. 2, p. 159 (St. Joseph, Scranton, Pa.); *Juozas O. Širvydas...*, p. 131–132.
- ⁴⁹ Ambrose A., *min. veik.*, p. 136.
- ⁵⁰ Šioje vietoje norisi pacituoti S. Michelsoną: „O lietuviai visgi religingi žmonės. Jie kovoja dėl savo turto. Bet šitaip gąsdinami, jie pradeda abejoti: kas svarbiau, ar žemiškas turtas, ar dangaus karalystė? Ir dauguma nusprendžia, kad neverta toliau vyskupo norams priešintis. Jie sutinka savo turto išsižadėti, kad po mirties gautų dangų“ (*Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 132).
- ⁵¹ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 119.
- ⁵² Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Nezaiežninkai teisme, *Darbininkas*, 1918 03 12, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Montello, Mass. Bedievių darbai. Surengė Mickui prakalbas, bet jo nebuvo nei „dūko“, *Darbininkas*, 1918 03 14, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. New Philadelphia, Pa. Bedieviai stengiasi paimiti parapiją į savo rankas, *Darbininkas*, 1918 03 14, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1918 03 23, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Pasergėjimas Clevelandiečiams, *Darbininkas*, 1918 04 13, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Jonas Keras. Mickaus nezaležnai bažnyčia nesiseka, *Darbininkas*, 1918 04 16, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Providence, R. I. Jurgis G. Bolis. Abelnai apie lietuvius, *Darbininkas*, 1918 04 16, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. J. K-ras. Mickaus dienos baigiasi, *Darbininkas*, 1918 04 20, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Cleveland, Ohio. Clevelandietis. Saugokitės mulkintojų, *Darbininkas*, 1918 04 25, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. J. K-ras. Nezaiežnas „Atgimimo“ administratorius išvažiuosias, *Darbininkas*, 1918 05 07, p. 2; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Reporteris. Pamatė jo veidą, *Darbininkas*, 1918 07 04, p. 3; Vietinės žinios. Lietuviški atskalūnai, *Darbininkas*, 1918 07 06, p. 4; Jokūbas Varaitis. Šis tas apie Mickų, *Darbininkas*, 1918 09 05, p. 4.

- ⁵³ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Scrantono parapijos reikaluose, *Draugas*, 1910 08 04, p. 256.
- ⁵⁴ Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. „Pašventinimas“ nezaležninkų kapinių, *Darbininkas*, 1918 09 10, p. 2; Lewiston, Me. Smūgis nezaležninkams, *Darbininkas*, 1918 09 24, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lewiston, Me. Petrošius dingo kaip burbulas vandenyje, *Darbininkas*, 1918 10 10, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence. Nezaležninko lementacijos, *Darbininkas*, 1918 11 02, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence. Juokinga ir graudu, *Darbininkas*, 1919 02 04, p. 2; Vietinės žinios. Gerai žinomas. Valkatos atsilankymas, *Darbininkas*, 1920 01 10, p. 8; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Svečias. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1920 07 08, p. 2; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1921 06 11, p. 7; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1921 08 30, p. 5; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Newark, N.Y.V-is. Nezaležninkų milijonierius prie baro, *Darbininkas*, 1922 03 04, p. 5.
- ⁵⁵ Šaltiniuose galima rasti ir 1914 m. datą. 1913 m. pralaimėję ilgus metus trukusius teisinius ginčus su Romos katalikų bažnyčia, parapijiečiai susiorganizavo į tautinę Dievo Apvaizdos parapiją, išsirinko parapijos komitetą, surinko pinigų ir 1914 m. rugsėjo 26 d. nusipirko nuosavybę šiaurinėje Skrantono miesto dalyje (žr. *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 18). Taip pat žr. Ambrose A., *min. veik.*, p. 139; *Lietuvių išėvija Amerikoje (1868–1961)*, p. 132–133.
- ⁵⁶ Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 225.
- ⁵⁷ Lietuvių Tautiškos Parapijos, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 41; J. P. [Jonas Puzinas]. Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 435; Ambrose A., *min. veik.*, p. 138–139; Lietuvių Tautiškos Parapijos, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 41.
- ⁵⁸ Juozas O. Širvydas..., p. 133.
- ⁵⁹ Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa., *Tautos balsas*, 1931, Nr. 3, p. 63.
- ⁶⁰ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁶¹ Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa. *Tautos balsas*, 1932 03 01, nr. 3, p. 68.
- ⁶² Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa. [žinutę parašė Pilviškių Kapsas], *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 19.
- ⁶³ Per vieną iš tokių balių šiai draugijai pavyko gauti 176 dolerius gryno pelno (žr.: Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa. [pasirašo žinių rinkėjas], *Tautos balsas*, 1932 05 01, nr. 5, p. 114.
- ⁶⁴ Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa. Naujos parapijos tvėrimo reikalu, *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 114–116; Korespondencijos. Ekstra Wilkes Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22; Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa., *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 89–91; Korespondencijos. Ekstra Wilkes Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22.
- ⁶⁵ Šis tas iš mano atostogų [kunigo Jono Liūto kelionės aprašymas], *Jonistų balsas*, 1946 m. lapkritis, vol. 4, no. 11, p. 279.
- ⁶⁶ Korespondencijos. Philadelphia, Pa., *Tautos balsas*, 1932 03 01, nr. 3, p. 70; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 500.
- ⁶⁷ Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 225.
- ⁶⁸ Kas girdėti lietuvių kolonijose. Newark, N.Y.V-is, Nezaležninkų milijonierius prie baro, *Darbininkas*, 1922 03 04, p. 5.
- ⁶⁹ Juozas O. Širvydas..., p. 133.
- ⁷⁰ Korespondencijos. Shenandoah, Pa. [pasirašo V-ras], *Tautos balsas*, 1931 12 05, nr. 5, p. 118–119; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Tautiškos pamaldos, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 18; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 91–92; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Pamaldos Lietuvių Kalboje, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 39.
- ⁷¹ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139–140. Šią informaciją, pasiremdamas A. Ambrose, pateikia ir V. Valkavičius (žr.: Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 223–224).
- ⁷² K. Čikagos lietuvių religija, *Lietuvos žinios*, 1931 04 10, p. 3.
- ⁷³ Lithuanian National Catholic Church of America, *Religious Bodies: 1936*, vol. 2, part 2, Washington: United States Government Printing Office, 1941, p. 846. Šiuos duomenis savo knygoje cituoja ir V. Valkavičius (žr. Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 225–226).

- ⁷⁴ Šis skaičius apima vieną bažnytinę parapiją Masačusetso ir 2 parapijas Ilinojaus valstijose.
- ⁷⁵ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 132–133.
- ⁷⁶ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 19.
- ⁷⁷ Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma 1920 m. data. Palyginti pateikiame du oficialius LTKB Skrantono tautinės parapijos leidinius: *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 66 (nurodyti 1920 m.) ir 1913–1988. *Diamond Jubilee...*, p. 13 (nurodyti 1919 m.) ir p. 18 (nurodyti 1920 m.).
- ⁷⁸ Apie J. Gritėno nupirktą ūkį (farmą) gan išsamiai rašė LTKB mėnraštis „Tautos balsas“: „nebuvo sunku įsigyti farmą, kuri yra paversta prieglaudos namu dėl žmonių, kurie neturi sveikatos ir kuriems nereikia eiti ieškoti miesto prieglaudų. Jos turtas siekia apie tris dešimtis tūkstančių dolerių. Joje yra 20 suaugusių karvių, penkiatas arklių, supirktos visos mašinos reikalingos ūkės darbams ir kiti reikalingi daiktai“ (Ar reikalinga mums tautinė bažnyčia? Scranton, Pa., *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 112).
- ⁷⁹ Bačių Juozas, Scranton, Pa. Neprigulminga lietuvių parapija gyvuoja gerai, *Keleivis*, 1921 02 02, nr. 5, p. 3; Bačių Juozas, Scranton Pa. Seniaus ir dabar, *Keleivis*, 1922 06 07, nr. 23, p. 3; Karabelnikas, Scranton, Pa. Prieglauda seniems ir paliegusiems lietuviams, *Keleivis*, 1923 12 12, nr. 50, p. 3; Bačių Juozas, Scranton, Pa. Lietuvių Tautiška Ūkė, *Keleivis*, 1924 06 25, nr. 26, p. 3. Taip pat žr.: 1913–1988. *Diamond Jubilee...*, p. 12, 18; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, p. 66–67.
- ⁸⁰ Ar reikalinga mums tautinė bažnyčia? Scranton, Pa., *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 112.
- ⁸¹ Bačių Juozas, Scranton, Pa. Neprigulminga lietuvių parapija gyvuoja gerai, *Keleivis*, 1921 02 02, nr. 5, p. 3.
- ⁸² *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, p. 66–67.
- ⁸³ *Ten pat*, p. 68.
- ⁸⁴ Lietuvių moterų globos komitetas (nuo 1937 m. – Lietuvių moterų globos draugija) – viena pirmųjų Lietuvos vaikų socialinės globos organizacijų, veikusi Kaune 1919–1940 m. Įkurta 1919 m. gegužės 27 d. D. Šleževičienės iniciatyva. Globojo našlaičius (pirmiausia vaikų tėvų, nukentėjusių per Lietuvos nepriklausomybės kovas) bei neturtingų šeimų vaikus. Lietuvos moterų globos komitetas išlaikė 2 vaikų prieglaudą su vidurine amatų mokykla ir administravo valstybinę Raudondvario vaikų prieglaudą su 280 vaikų, pradžios mokykla, bendrabutį. Gabesni auklėtiniai buvo leidžiami į vidurines mokyklas bei gimnazijas. Lietuvių moterų globos draugija buvo Lietuvos motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjungos bei Lietuvos moterų tarybos kolektyvinė narė. Draugijos narės dalyvavo tarptautinėse motinos ir vaiko globos konferencijose.
- ⁸⁵ Lietuvių moterų globos komiteto 1925 m. kasos apyskaita, LCVA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 131 a. p.
- ⁸⁶ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, p. 67.
- ⁸⁷ Ar reikalinga mums Tautinė bažnyčia? Scranton, Pa., *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 111–112.
- ⁸⁸ Janowski R., *The Growth of a Church. A Historical Documentary*, Scranton, 1965, p. 65–66.
- ⁸⁹ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 45. Apie tai rašė W. Valkavičius (Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 2, p. 173).
- ⁹⁰ Korespondencijos. Scranton, Pa. Vaikų teatras, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 40; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 95.
- ⁹¹ Išsamų aprašymą žr.: *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 77–79; 94–96.
- ⁹² Senas Katalikas. Darbą palyginus (skirtumas tarp Scrantų Tautiškos parapijos ir Wilkes Barre rymiškos), *Tautos balsas*, 1932 03 01, nr. 3, p. 66.
- ⁹³ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 133.
- ⁹⁴ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁹⁵ Už šią informaciją ir „Lituanikos“ lėktuvo rėmėjų sąrašo nuotrauką straipsnio autorė dėkoja aviacijos istorikui Vytautui Vaitkevičiui ir Lietuvos aviacijos muziejaus kolektyvui.

- ⁹⁶ Korespondencijos, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 18–20; Korespondencijos, *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 89–94.
- ⁹⁷ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 122, 124.
- ⁹⁸ 1913–1988. *Diamond Jubilee...*, p. 10; Wolko-wich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 2, p. 173.
- ⁹⁹ 1913–1988. *Diamond Jubilee...*, p. 13; Wolko-wich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 226. Naujausią informaciją apie LTKB Skrantone suteikė Ingrida Celešiūtė.
- ¹⁰⁰ Išsamų aprašymą pateikia S. Sužiedėlis (Su-žiedėlis S., *min. veik.*, p. 121–133).
- ¹⁰¹ Kai kuriuose šaltiniuose jis vadinamas J. C. Navadausku. LTKB mėnraštis „Tiesos balsas“ apibūdina jį kaip pavyzdingą ir tvarkingą chorvedį, pritraukdavusį nemažai jaunimo į savo vadovaujamą chorą ne tik Lorenzo, bet ir ankstesnėse tautinėse parapijose Skrantone bei Pitsburge (Korespondencijos. Lawrence, Mass. Choro Pavyzdingumas, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 38).
- ¹⁰² Korespondencijos. Lawrence, Mass., *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 37–38; Draugijų susirinkimai Lawrence, Mass., *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 41.
- ¹⁰³ Lawrenceo lietuviai atbunda, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 12–13.
- ¹⁰⁴ Malonūs lietuviai!, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 21.
- ¹⁰⁵ Juozas O. Širvydas..., p. 132.
- ¹⁰⁶ Kas girdėti lietuvių kolonijose. Brocton, Mass. Naujiena, *Darbininkas*, 1918 02 16, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1918 02 26, p. 3.
- ¹⁰⁷ Juozas O. Širvydas..., p. 130; Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopecija*, t. 30, p. 434.
- ¹⁰⁸ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 207.
- ¹⁰⁹ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 326.
- ¹¹⁰ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 161.
- ¹¹¹ *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 134; Juozas O. Širvydas..., p. 130.
- ¹¹² Lietuvių dvasios ir kultūros reikalai. Religi-nis Amerikos lietuvių krizis, *Jaunoji Lietuva*, 1915 m. rugpjūtis, nr. 5 (18), p. 230.
- ¹¹³ Kun. Vysk. S. B. Mickevičius. Persergėjimas, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 5.
- ¹¹⁴ Korespondencijos. Kelionė Philadelphijon [pasirašo Svečias], *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 94.
- ¹¹⁵ Korespondencijos. Philadelphia, Pa. [pasi-rašo Naujas Philadelphietis], *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 92–93.
- ¹¹⁶ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 207.
- ¹¹⁷ Lietuviai svetur. Tautinė bažnyčia jungiasi, *Trimitas*, 1932 03 17, nr. 12, p. 241.
- ¹¹⁸ Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa. Nau-jos parapijos tvėrimo reikalu, *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 114–116; Korespondencijos. Ekstra Wilkes Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22; Ko-respondencijos. Wilkes Barre, Pa., *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 89–91; Korespon-dencijos. Ekstra Wilkes Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22.
- ¹¹⁹ Korespondencijos. Scranton, Pa. Daug ko galės išgirsti, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20.
- ¹²⁰ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 209.
- ¹²¹ Dembskis Vladislovas, *Lietuvių enciklo-pedija*, t. 4, p. 435; Juozas O. Širvydas..., p. 406–407.
- ¹²² Juozas O. Širvydas..., p. 130–131, 406.
- ¹²³ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scranto-no parapija. 1913–1949*, p. 74; 1913–1988. *Di-iamond Jubilee...*, p. 18; Gritėnas J., *Lietuvių enciklopedija*, t. 7, p. 515.
- ¹²⁴ Geniotis Steponas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 7, p. 136.
- ¹²⁵ Juozas O. Širvydas..., p. 424.
- ¹²⁶ *Ten pat*, p. 424–425; Lapas R. M., Lietuviš-kas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Čikagoje, *Draugas*, 2008 12 27. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-27-08lapas.html>.
- ¹²⁷ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 499; Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 117, 125; Lapas R. M., Lietuviškas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Či-kagoje, *Draugas*, 2008 12 27. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-27-08lapas.html>. Taip pat žr.: Juozas O[tto] Širvydas..., p. 132.
- ¹²⁸ Valadka Mykolas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, p. 515.